

Вищий навчальний заклад
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Рівень вищої освіти - другий (магістерський)

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»

Освітня програма «Фінанси, банківська справа та страхування»

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО
НАГЛЯДУ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ

(тематика кваліфікаційної роботи)

_____ (підпис)

Здобувача вищої освіти
в формі здобуття освіти

Потапов Андрій Ігорович

(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник:

доктор економічних наук, професор

Штулер Ірина Юріївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____ (підпис)

*Завідувач кафедри фінансів, обліку
та фундаментальних економічних дисциплін*

доктор економічних наук, доцент

Овчар Петро Андрійович

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____ (підпис)

Київ – 2025

ПЛАН

ВСТУП3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ6
1.1. Сутність, завдання та види банківського нагляду.....	...6
1.2. Банківський нагляд НБУ як результат стабільності банківської системи15
1.3. Моделі та інструменти банківського нагляду22
Висновки до розділу 1.....	...35
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ НБУ ЗА БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ35
2.1. Аналіз поточного стану банківського нагляду за банківською системою.....	...35
2.2. Аналіз діяльності банківського сектору відповідно вимогам банківського нагляду.....	...35
2.3. Проблеми організації банківського нагляду в сучасних умовах44
Висновки до розділу48
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ НБУ ЗА БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ53
3.1. Зарубіжний досвід організації та регулювання банківського нагляду53
3.2. Напрями удосконалення організаційного механізму системи банківського нагляду в Україні56
Висновки до розділу 3.....	...62
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ71
АНОТАЦІЇ77

ВСТУП

Актуальність теми. Стабільність банківської системи є критично важливим чинником економічного розвитку України, особливо в умовах зовнішніх та внутрішніх кризових викликів, включаючи військову агресію та економічні спади. Ефективний банківський нагляд виступає ключовим інструментом забезпечення фінансової стійкості, захисту інтересів вкладників і кредиторів, а також мінімізації ризиків банкрутств і зловживань. В умовах динамічних змін у банківському секторі, високої концентрації державних активів та зростання частки проблемних кредитів, удосконалення організаційного механізму банківського нагляду НБУ набуває особливої значущості. Гармонізація українських стандартів із міжнародними принципами (Базель III), розвиток системи раннього попередження, прозорість діяльності банків і підвищення кваліфікації персоналу є необхідними умовами підвищення ефективності наглядової діяльності та формування довіри до фінансової системи.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Питання ефективного банківського нагляду як передумова відновлення стійкого розвитку банківської системи України є предметом дослідження науковців. Питання організації системи банківського нагляду, її структури, моделі, проблеми регулювання, зарубіжного досвіду розкриваються у численних наукових публікаціях численних авторів. Однак швидкі зміни в навколишньому середовищі, динамічні зміни умов функціонування потребують щоразу іншої уваги до порушеного кола питань.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є опанування теоретичних основ організації та здійснення банківського нагляду, розкриття організації банківського нагляду НБУ за банківською системою та розробка напрямів удосконалення організаційного механізму системи банківського нагляду в Україні. Визначена мета викликала постановку таких завдань:

- визначити сутність, завдання та види банківського нагляду;

- розглянути банківський нагляд НБУ як результат стабільності банківської системи;
- дослідити моделі та інструменти банківського нагляду;
- провести аналіз поточного стану вітчизняної банківської системи;
- здійснити аналіз діяльності банківського сектору відповідно вимогам банківського нагляду;
- розкрити проблеми організації банківського нагляду в сучасних умовах;
- дослідити зарубіжний досвід організації та регулювання банківського нагляду;
- запропонувати напрями удосконалення організаційного механізму системи банківського нагляду в Україні.

Об'єкт дослідження – сукупність фінансово-економічних відносин у сфері фінансової та грошової політики держави.

Предметом дослідження – організація та удосконалення банківського нагляду Національним банком України.

Методи дослідження – на основі застосування загальнонаукових та економічних методів здійсненні вирішення поставлених завдань. Знайшли своє застосування такі методи наукової діяльності: при дослідженні сутності, завдань та видів банківського нагляду, а також розробки напрямів удосконалення організаційної системи банківського нагляду в Україні), *індукції та дедукції* (при дослідженні моделей та інструментів банківського нагляду та при визначенні банківського нагляду НБУ як результату стабільності банківської системи тощо), *аналізу та синтезу* (при аналізі поточного стану вітчизняної банківської системи та при визначенні проблем організації банківського нагляду в сучасних умовах), *порівняння* (при визначенні зарубіжного досвіду організації та регулювання банківського нагляду), а також методи табличного та графічного представлення матеріалу.

Елементи наукової новизни одержаних результатів полягають в розробці пропозицій щодо напрямів удосконалення організаційного механізму системи банківського нагляду в Україні в сучасних умовах.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці теоретичних і практичних рекомендацій щодо удосконалення банківського нагляду НБУ за банківською системою, що виступає результатом її стабільності.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота включає вступ, три розділи, висновки, анотації, список використаних джерел та додатки.

У вступі здійснено обґрунтування актуальності обраної теми кваліфікаційної роботи, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, а також розкрито застосовувані методи дослідження, та сформульовано елементи наукової новизни і практичне значення одержаних результатів. Додатково наведено структуру кваліфікаційної роботи.

В першому розділі кваліфікаційної роботи «Теоретичні основи організації та здійснення банківського нагляду» розкрито такі питання: сутність, завдання та види банківського нагляду; банківський нагляд НБУ як результат стабільності банківської системи та досліджено моделі та інструменти банківського нагляду.

У другому розділі кваліфікаційної роботи «Організація банківського нагляду НБУ за банківською системою» розкрито наступні питання: проведено аналіз поточного стану діяльності банківської системи; здійснено аналіз діяльності банківського нагляду відповідно до вимогам банківського нагляду; розкрито проблеми організації банківського нагляду в сучасних умовах.

У третьому розділі кваліфікаційної роботи «Удосконалення банківського нагляду НБУ за банківською системою» досліджено зарубіжний досвід організації та регулювання банківського нагляду та запропоновано напрями удосконалення організаційного механізму системи банківського нагляду в Україні.

Отримані в кваліфікаційній роботі теоретичні та аналітичні результати дають змогу сформулювати висновки та рекомендації, що відповідають визначеним завданням та підтверджують досягнення мети.

Кваліфікаційна робота викладена на 85 сторінках комп'ютерного тексту і складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та анотацій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

1.1. Сутність, завдання та види банківського нагляду

У сучасних умовах банківська система залишається одним із найбільш динамічних елементів національної економіки. Для підтримання її стійкості застосовуються різноманітні інструменти державного регулювання та контролю за роботою комерційних банків. Банківський нагляд виступає специфічним видом внутрішньовідомчого контролю, що охоплює сукупність моніторингових, аналітичних і регуляторних дій, які виконуються державними інституціями — передусім центральним банком або спеціально створеними органами.

Рівень економічного розвитку країни тісно пов'язаний зі стабільністю та надійністю її банківської системи, тому фінансовий сектор потребує постійного та ефективного нагляду з боку регулятора, головною функцією якого є забезпечення безперерійної та прозорої діяльності банківських установ.

За відсутності належного контролю з боку держави створюються умови для корупційних і фінансових зловживань, підвищується ймовірність банкрутства банків, що може спричинити загрозу для держави, зменшення довіри до всієї банківської сфери. Це, в свою чергу, призводить до скорочення обсягів ресурсів, що надходять у банківський сектор, ослаблення ринку позичкових капіталів, зменшення інвестиційної активності, падіння інтересу інвесторів та послаблення національної валюти.

Саме такі ризики зумовили необхідність запровадження спочатку механізмів банківського регулювання, а згодом і системного банківського нагляду.

У наукових джерелах поняття «банківський нагляд» найчастіше розглядається як комплекс контрольних і регулятивних дій, що здійснюються Національним банком України для забезпечення відповідності діяльності банків законодавству та встановленим нормативам. Такий контроль сприяє зміцненню фінансової стійкості держави та захисту інтересів вкладників.

Більшість українських дослідників вважає, що терміни «банківське регулювання» та «банківський нагляд» є окремими, але тісно взаємопов'язаними категоріями. У зарубіжній науковій практиці їх здебільшого не розмежовують і застосовують узагальнений термін «банківський нагляд». Наприклад, міжнародний орган у сфері банківської координації має назву «Базельський комітет з банківського нагляду». Водночас у літературі трапляється і термін «банківське регулювання», який використовується як позначення державного впливу на діяльність банківського сектора.

В табл.1.1 представлено трактування вітчизняними науковцями терміну «банківський нагляд», та спробуємо визначити його спільні та відмінні риси.

Табл.1.1.

Трактування терміну «банківський нагляд» вітчизняними науковцями

№	автор	трактування
1.	Гудзь Т.	Банківський нагляд є однією з форм управлінської діяльності держави, особливо у зв'язаних відносинах центральний банк реалізує функції державного управління банківським сектором. Банківський нагляд є сферою, яка повинна розглядатися як сфера державного управління, а діяльність банків – як сфера суспільного життя, де управлінська діяльність держави може бути необхідною, бажаною або депінною.
2.	Кльоба Л.	Банківський нагляд – діяльність уповноважених органів, які здійснюють роботу банківських установ відповідно до законодавчо-нормативних норм і правил, а також певною мірою здійснюють нормотворчістю.
3.	Д'яконова І.	моніторингові процесів, які відбуваються в діяльності банківських установ і зазначає, що він не може існувати окремо від контролю за виконанням тих чи інших нормативних документів, які регламентують банківську діяльність
4.	Романішин В. та Уманців Ю.	за вузьким розумінням – це цілісний і неперервний моніторинг за діяльністю банків з метою забезпечення надійності та стійкості окремих банків та банківської системи загалом, а в широкому – банківський нагляд є системою, яку використовує держава, щоб гарантувати стабільність фінансової системи країни, її безпеку і здоров'я
5.	Мищенко В.	моніторинг процесів, що мають місце у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків, а саме створення нових банків та їх установ, діяльність банків, реорганізації та ліквідації банків
6.	Табачук Г., Буса О.	банківський нагляд повинен забезпечувати постійний нагляд за дотриманням вимог та умов, які є обов'язковими для отримання ліцензій, дозволів та економічних нормативів з метою мінімізації банківських ризиків, забезпечення

Джерело: укладено заданими: 1-6

Ці визначення банківського нагляду відрізняються акцентами, але мають значні спільні риси, зокрема:

- щодо державної (управлінської) діяльності: більшість авторів (Гудзь Т., Кльоба Л., Романишин В. та Уманців Ю., Табачук Г та Бус Оа) розглядають банківський нагляд як функцію, сферу або систему, що реалізується державою (через уповноважені органи/центральный банк) і є формою управлінської діяльності або контролю за банківським сектором.

- щодо регулювання та нормативної база: всі визначення неявно або явно пов'язані з дотриманням законодавства, норм і правил. Кльоба Л. прямо вказує на коригування роботи відомств, Дяконова І. — на контроль за виконанням нормативних документів, а Табачук Г. та Буса О. — на дотримання вимог, умов та економічних нормативів.

- щодо стабільності та надійності: включено метою, що простежується в більшості визначень, є забезпечення надійності та стійкості банківської системи (Романишин В. та Уманців Ю.) та мінімізація ризиків, забезпечення стабільності (Табачук Г. та Буса Ою).

- щодо моніторингу: Д'яконова І., Романишин В та Уманців Ю, а також Міщенко, прямо вказують на важливість моніторингу процесів і діяльності банківських установ як неперервної складової нагляду.

Також визначення банківського нагляду відрізняються відмінними рисами, зокрема більш широке трактування дають такі автори:

Гудзь Т. розглядає нагляд як форму управлінської діяльності держави, де центральный банк реалізує функцію державного управління банківським сектором. Тобто акцент робиться на публічно-правовому характері та об'єкті державного управління.

Романишин В. та Уманців Ю. Нагляд — це система, яку держава використовує для гарантування стабільності фінансової системи країни, її

безпеки і здоров'я. Тобто акцент робиться на загальнодержавній фінансовій стабільності.

Більш вузьке трактування дають такі автори, зокрема:

- Д'яконова І. фокусується на моніторингу процесів, який не може існувати окремо від контролю за виконанням нормативних документів. Це функціональний підхід, що підкреслює зв'язок моніторингу та контролю.

- Романишин В. та Уманців Ю. Нагляд — це цілісний і неперервний моніторинг за діяльністю банків з метою забезпечення надійності та стійкості окремих банків та банківської системи загалом. Тобто акцент робиться на процесі моніторингу.

- Міщенко В. також акцентує на моніторингу процесів, але деталізує стадії функціонування банків, які є об'єктом моніторингу (створення, діяльність, реорганізація, ліквідація).

- Кльоба Л. єдиний, хто підкреслює, що уповноважені органи певною мірою займаються нормотворчістю (втім контролювання роботи). Це розширює роль наглядового органу з простого контролю за дотриманням існуючих норм.

- Якщо розглядати термін «нагляд» з огляду на специфіку кінцевих бенефіціарів, то Табачук І. та Буєв С. чітко визначають, що нагляд повинен забезпечувати захист інтересів вкладників та кредиторів, на додаток до стабільності грошової одиниці та банківської системи. Це пряме вказування на соціально-економічну місію нагляду. Інші автори це лише опосередковано мають на увазі.

- Банківський нагляд, хоч і має спільне ядро як державно-управлінська функція моніторингу та контролю за дотриманням норм для забезпечення стабільності, розглядається авторами з різних перспектив: як правова категорія (державне управління), як процедура (моніторинг та контроль), як системний інструмент (стабільність фінансової системи) та як функція з соціальною місією (захист вкладників).

В табл.1.2 представлено трактування у нормативних документах терміну «банківських нагляд», та спробуємо визначити його спільні та відмінні риси.

Табл.1.2.

Трактування терміну «банківський нагляд» у нормативних джерелах

№	джерело	трактування
1.	Глосарій банківської термінології НБУ	система заходів щодо контролю та активних впорядкованих дій Національного Банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний Банк України здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку
2.	Закон України «Про Національний банк України»	система контролю та активних упорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку

Ці визначення банківського нагляду в Глосарію НБУ та Закону України «Про Національний банк України» дуже тісно і прямо співвідносяться з Базельськими принципами ефективного банківського нагляду (Core Principles for Effective Banking Supervision).

Обидва українські визначення містять ключові елементи, які Базельський комітет вважає необхідними для ефективного нагляду, а саме:

1. Повноваження та незалежність наглядового органу. Визначення вказані у вітчизняній нормативній базі чітко вказують, що нагляд є системою заходів/дій Національного Банку України. Це прямо відповідає необхідності мати чітко визначений та уповноважений наглядовий орган, який має необхідні засоби впливу (активні впорядковані дії) для виконання своїх функцій. Тобто НБУ виступає як єдиний, чітко ідентифікований наглядовий орган, що відповідає Базельському принципу ефективного банківського нагляду 1 «Повноваження, цілі та незалежність».

2. Цілі нагляду. Стабільність та захист інтересів, що відповідає Базельському принципу ефективного банківського нагляду 3. Визначення вказані у вітчизняній нормативній базі чітко вказують, що нагляд здійснюється

для «забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку». Тобто захист інтересів вкладників та кредиторів є однією з головних цілей нагляду, прописаних у Базельському принципі ефективного банківського нагляду 3 «Співпраця та консолідований нагляд» та Базельському принципі ефективного банківського нагляду 4 «Дозвільна діяльність».

Також забезпечення стабільності банківської системи повністю узгоджується із загальною метою Базельських принципів — сприяння фінансовій стабільності.

За об'єктом нагляду та регулювання, українські визначення зазначають, що нагляд спрямований на «дотримання банками та іншими особами... законодавства України і встановлених нормативів». Це охоплює вимоги, що деталізуються у наступних принципах ефективного банківського нагляду «Ліцензування та структура», тобто дотримання законодавства включає вимоги до створення та ліцензування банку. Базельські принципи ефективного банківського нагляду №4 – 5

Очевидно з визначення, що встановлені нормативи. Тобто є пряме посилання на пруденційний нагляд, що вимагає дотримання адекватного капіталу, що відповідає Базельському принципу ефективного банківського нагляду 16, управління ризиками, що відповідає Базельському принципу ефективного банківського нагляду 26) та ліквідності (що відповідає Базельському принципу ефективного банківського нагляду 24).

Що стосується системи контролю, то зазначим, що слово «контроль» передбачає вимоги щодо належного корпоративного управління, внутрішнього контролю та управління ризиками, що відповідає Базельським принципам ефективного банківського нагляду 6-15).

Окремо слід згадати методи нагляду, а саме контроль та активні дії (що відповідає Базельським принципам ефективного банківського нагляду 8-15)

Також у вітчизняній термінології вживаються терміни «система заходів щодо контролю та активних впорядкованих дій». Якщо аналізувати контроль, то

це відповідає Базельському принципу ефективного банківського нагляду 8 (Наглядові підходи), який передбачає оцінку ризиків, а також що відповідає Базельському принципу ефективного банківського нагляду 15 (Нагляд на основі ризику), що вимагає постійного моніторингу.

Також спостерігаються активні впорядковані дії: Це пряме відображення необхідності мати коригувальні та санкційні повноваження наглядового органу, що відповідає Базельському принципу ефективного банківського нагляду 29 (Коригувальні та санкційні повноваження). Тобто НБУ повинен мати можливість втручатися та коригувати роботу банків.

Таким чином представлені визначення відображають комплексний підхід, що відповідає сучасним міжнародним стандартам, закладеним у Базельських принципах, а саме вони:

- фіксують інституційні повноваження уповноваженого органу).
- визначають методологічний аспект (контроль та активні дії).
- встановлюють цільовий аспект (стабільність системи та захист вкладників).

Використання термінів «системні заходи» і «активні впорядковані дії» підкреслює, що нагляд це не пасивний моніторинг, а проактивна, ризико-орієнтована діяльність, як то вимагає Базельський комітет.

Головною метою банківського нагляду є забезпечення відповідності діяльності комерційних банків та інших фінансово-кредитних організацій чинним законодавчим нормам і встановленим економічним стандартам. Іншими словами, нагляд у банківському секторі спрямований на підтримку ліквідності банків, мінімізацію фінансових ризиків, захист прав вкладників, а також підвищення рівня довіри громадян до банківської системи та національної валюти.

Банківський нагляд є підпорядкованою та взаємозалежною складовою банківського регулювання. Це співвідношення ґрунтується на таких ключових відмінностях і взаємозв'язках, що представлені на рис. 1.1.

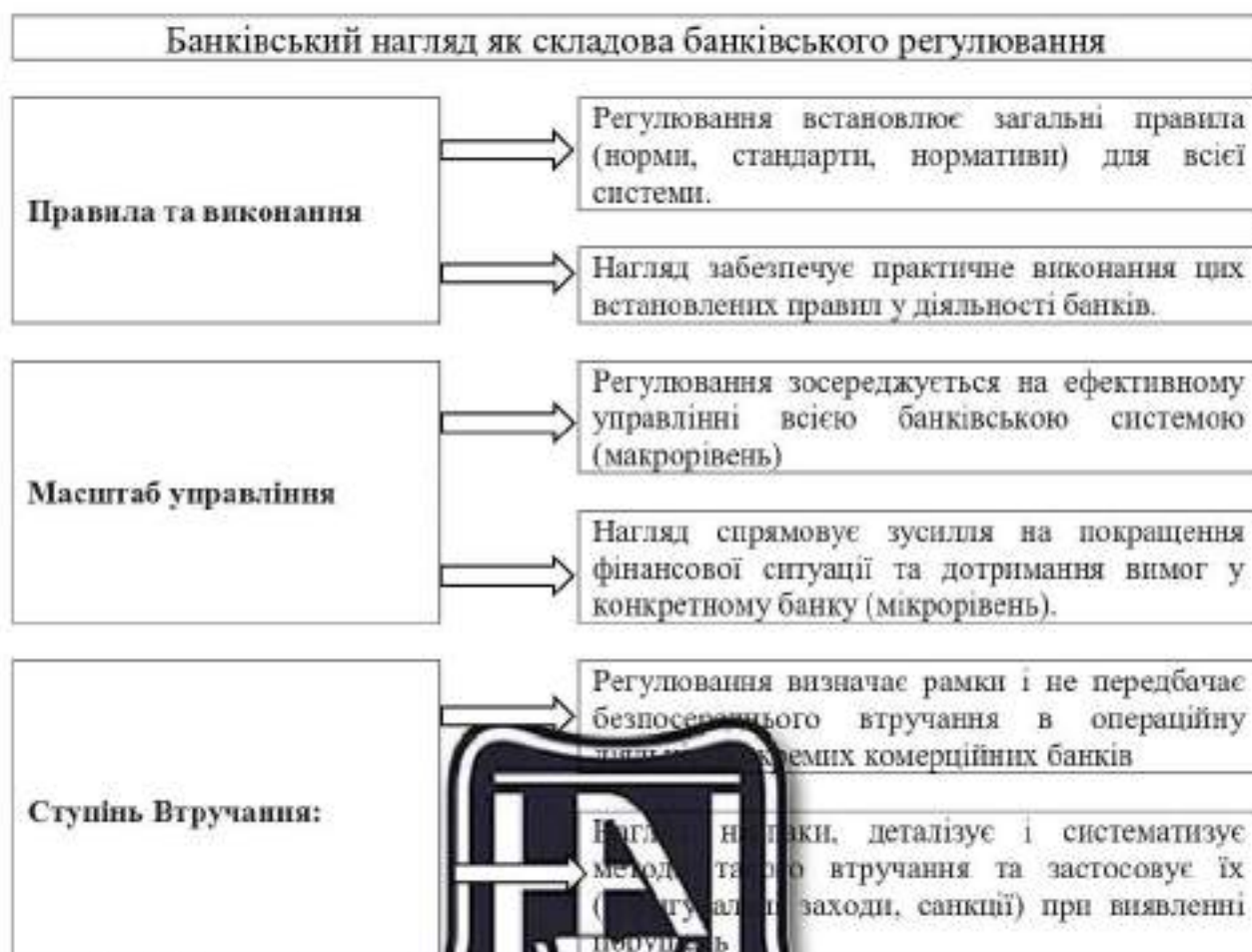

Рис.1.1. Банківський нагляд як складова банківського регулювання

Банківське регулювання (як складова банківського регулювання, що включає в себе законодавчу базу та стандарти), а банківський нагляд – це «ЯК» (контроль, моніторинг та забезпечення виконання на практиці).

Проблематика організації діяльності банків та здійснення контролю за їх роботою безпосередньо пов'язана з питанням фінансової стійкості цих установ, від якої залежить стабільність усієї національної фінансово-кредитної системи. Тому одним із ключових завдань органів банківського нагляду є підтримання належного рівня функціонування банківського сектору та запобігання системним кризам. Під стабільністю банківської системи розуміють такий її стан, за якого банки здатні повноцінно виконувати свої функції в економіці, зберігати збалансованість, адаптуватися до зовнішніх шоків та відновлюватися після стресових ситуацій чи появи диспропорцій. Досягнення цього стану забезпечується передусім через комплекс інструментів і заходів, що

застосовуються наглядовими органами для гарантування безперервної роботи банківського сектору.

Ефективний банківський нагляд є суспільно значимим ресурсом, який неможливо отримати на ринкових засадах, але який у поєднанні з виваженою макроекономічною політикою забезпечує фінансову стійкість держави. Хоча реалізація системи банківського нагляду потребує значних витрат, міжнародний досвід доводить, що потенційні втрати від неналежного контролю значно перевищують ці витрати.

Відповідно до Закону України «Про Національний банк України», функції з регулювання та нагляду у банківській сфері покладено на Національний банк України. Основною метою цих процесів є підтримання безпеки та стабільності банківської системи, а також захист інтересів вкладників і кредиторів.

Ключові завдання, які є пріоритетними для банківського регулювання та нагляду, можна переформулювати наступним чином:

1. Фінансова стабільність та економічний розвиток. Основною метою є забезпечення надійності та стійкості всього банківського сектору. Це досягається для того, щоб фінансова система могла ефективно підтримувати економічне зростання країни.

2. Захист споживачів фінансових послуг. Необхідно гарантувати захист інтересів вкладників і кредиторів, а також запобігання недобросовісній або неправомірній діяльності банків, а також забезпечення професійної та етичної поведінки фінансових установ у відносинах із клієнтами.

3. Створення конкурентного середовища. Сприяння здоровій конкуренції у банківському секторі, що має на меті: зниження вартості кредитних ресурсів. Підвищення дохідності за депозитами. Розширення асортименту фінансових послуг. Стимулювання впровадження новітніх технологічних рішень.

4. Підвищення прозорості та відкритості. Забезпечення прозорості діяльності окремих банків і відкритості політики всього банківського сектору для суспільства та учасників ринку.

5. Підтримка професіоналізму та стандартизації. Завдання полягає у підтримці високого рівня професіоналізму та єдиних стандартів роботи у банківській сфері. Це сприяє ефективній діяльності фінансових установ та забезпечує використання сучасних технологій на користь споживачів.

1.2. Банківський нагляд НБУ як результат стабільності банківської системи

Банківський нагляд у кожній державі має власні особливості, які формуються під впливом історичних, економічних, правових та технологічних чинників. У міру розвитку національної економіки та банківського сектору, удосконалення банківських продуктів і технологій, перед державою постає завдання визначити найбільш ефективну організацію системи нагляду та її складових елементів. Як ми уже встановили банківський нагляд є окремим, самостійним компонентом механізму державного впливу на банківську сферу та взаємодіє з процесами банківського регулювання. Ефективність роботи банківської системи є ключовою передумовою розвитку ринкової економіки, що обумовлює провідну роль центрального банку у контролі та регулюванні діяльності фінансових установ.

У країнах із ринковою економікою система банківського нагляду є обов'язковим елементом фінансової інфраструктури. Контроль за діяльністю банків здійснюється для забезпечення їхньої стійкості та надійності, а також для постійного спостереження за відповідністю банківських операцій установленим правилам і законодавчим нормам. Необхідність державного регулювання та нагляду впливає зі специфічної природи банків, адже, хоча вони функціонують переважно як комерційні організації, що прагнуть отримання прибутку, водночас вони виконують низку суспільно важливих функцій — забезпечують зберігання коштів, здійснюють розрахунково-касове обслуговування, надають кредити тощо. Саме це і робить державний контроль над банками необхідним та виправданим.

Регулювання банківської діяльності включає розроблення і впровадження нормативних документів, інструкцій та правил, які уповноважені органи приймають на основі чинного законодавства. Правова база визначає рамки діяльності банків на фінансовому ринку, сприяючи стабільності та ефективності всієї банківської системи.

Головною метою державного впливу на банківську сферу є підтримання стабільної роботи банківських установ, забезпечення виконання ними зобов'язань перед клієнтами, контроль за раціональним використанням фінансових ресурсів, формування конкурентного середовища та мінімізація ризиків втрати капіталу. У широкому значенні банківський нагляд — це інструмент, за допомогою якого держава гарантує безпеку та стабільність національної фінансової системи.

Для досягнення високої якості банківський нагляд повинен ґрунтуватися на чітко сформульованих мислях, які добре розуміють і органи, що визначають економічну політику, та ті, хто безпосередньо займається контролем банківської діяльності.

Банківський нагляд вимагає використання комплексу економічних та правових інструментів, що застосовуються до банківської системи на всіх етапах життєвого циклу фінансових установ: від їх створення (реєстрації) до остаточної ліквідації.

Національний банк України (НБУ) виконує функцію контролю, головна мета якого — забезпечити стабільність, безпеку та ефективність усього банківського сектору. Цей контроль спрямований на те, щоб банки та інші піднаглядні суб'єкти неухильно дотримувалися українського законодавства та встановлених НБУ економічних нормативів. Додатково, нагляд вимагає формування банками адекватних резервів для покриття потенційних втрат, що можуть виникнути внаслідок проведення активних операцій.

Банківське регулювання встановлює загальні рамки поведінки банків, сприяючи їх надійному та ефективному функціонуванню. НБУ використовує регуляторні важелі для впливу на діяльність окремих банків, а також для

врегулювання загальної ситуації на грошово-кредитному та фінансовому ринках країни. Дотримання економічних нормативів є критично важливим, оскільки їхнє порушення може свідчити про втрату ліквідності чи платоспроможності банку, ставлячи під загрозу виконання зобов'язань перед вкладниками та кредиторами.

Система банківського нагляду є багатоступеневою (рис.1.3.)

Рис. 1.3 Система банківського нагляду

Джерело: побудовано автором.

Система банківського нагляду зазвичай починає такі ключові фази:

I Етап - Дозвільна діяльність:

- Реєстрація банківської установи.
- Ліцензування — видача НБУ дозвільного документа, що дозволяє законно здійснювати банківську діяльність. Цей процес, що регулюється відповідними постановами НБУ, є першим етапом нагляду і спрямований на захист стабільності та інтересів клієнтів. НБУ може відмовити у ліцензії або відкликати її за умови недотримання банком встановлених вимог.

II Етап - Поточний моніторинг та оцінка:

- Здійснення моніторингу роботи банку, що включає безвізні (дистанційні) перевірки та візні інспекції (як планові комплексні, так і позапланові цільові).

- Визначення рейтингової оцінки фінансового стану банку.

III Етап - Заходи впливу:

- Непримусові заходи (наприклад, листи-попередження або офіційні зобов'язання щодо виправлення ситуації).
- Примусові заходи (включаючи штрафи, збільшення норм резервування, запровадження тимчасової адміністрації, реорганізацію).

IV Етап - Фінансове оздоровлення та ліквідація:

- Запровадження режиму фінансового оздоровлення (комплекс примусових і добровільних дій).
- Проведення повторних інспекцій для оцінки результатів оздоровлення.
- Ліквідація банку в разі неплатоспроможності або банкрутства.

Окремою важливою складовою фінансової діяльності є фінансовий моніторинг, який здійснюється банками відповідно до постанови НБУ для запобігання відмиванню коштів.

Національний банк України здійснює фінансовий моніторинг діяльності банківських установ з метою запобігання виникненню фінансової системи для відмивання коштів та фінансуванню тероризму, збройних злочинним шляхом. Як один із ключових суб'єктів фінансового моніторингу, НБУ контролює дотримання банками та небанківськими установами вимог щодо перевірки клієнтів і аналізу їх фінансових операцій. Якщо виявляються операції, що мають ознаки підозрілих, установи повідомляють про них Державну службу фінансового моніторингу та відповідні правоохоронні органи. У своїй діяльності Національний банк керується міжнародними стандартами протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та поширенню зброї масового ураження.

У 2021 році в Україні знову запроваджено стрес-тестування банків, яке дозволяє оцінити їх фінансову стійкість. Перевірка проводиться за базовим та несприятливим сценаріями на трирічний період. Окремо оцінюється вплив регуляторних змін, запланованих на найближчі роки, що дає можливість завчасно визначити їхні можливі наслідки та уникнути подвійного врахування

ризиків. На основі результатів стрес-тестів для кожного банку визначається необхідний рівень капіталу, який забезпечуватиме його захищеність навіть у кризових умовах.

Форми банківського нагляду поділяються на вступний, дистанційний (безвізний) та візний (рис. 1.4.)

Рис.1.4. Форми банківського нагляду

Джерело: побудовано автором

Вступний нагляд охоплює вимоги до мінімального капіталу, джерел формування статутного капіталу, структури власності, професійної відповідності керівництва, частки поземного капіталу та інші умови для отримання ліцензії.

Дистанційний нагляд здійснюється для контролю за дотриманням банками встановлених нормативів та мінімальних вимог їх діяльності. У його межах НБУ може обмежувати розміри операцій, виставляти вимоги необхідних резервів, а також своєчасно виявляти ризики та ухвалювати превентивні рішення. Він виконує роль системи раннього виявлення ризиків, що допомагає запобігати погіршенню фінансового стану банків та слугує підставою для проведення інспекцій.

Візний нагляд передбачає інспектування банківських установ на місці, оцінку достовірності звітності, перевірку дотримання законодавства та якості системи управління. Безвізний та візний нагляд є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими механізмами контролю.

Наглядова діяльність НБУ охоплює перевірку виконання кількісних, якісних та ризик-орієнтованих вимог. Кількісний нагляд зосереджений на дотриманні чітко визначених нормативів – таких як мінімальний рівень капіталу, показники ліквідності, ліміти кредитних ризиків, нормативи інвестування чи

валютні обмеження. Цей підхід дозволяє об'єктивно оцінювати стан банків і порівнювати їх між собою, визначаючи їхню здатність протистояти кризовим ситуаціям.

Порушення економічних нормативів призводить до збільшення кількості проблемних банків, що створює загрозу стабільності фінансової системи. Саме тому виникає потреба в удосконаленні підходів НБУ до здійснення банківського нагляду. Показниками його якості мають бути не кількість відкликаних ліцензій, а рівень довіри до банківського сектору, ефективність функціонування та стійкість банківської системи загалом.

Оцінювання відповідності діяльності банків вимогам якісного характеру значною мірою ґрунтується на професійному судженні наглядових органів. Тому критично важливо забезпечити повну незалежність нагляду від перевірюваних установ та будь-яких зацікавлених сторін, які могли б вплинути на об'єктивність оцінювання. Недоліком такого підходу є те, що якісні вимоги допускають різні інтерпретації, що робить професійну частково суб'єктивним. У зв'язку з цим органи нагляду мають розвинути необхідні інструменти впливу, щоб довести банку обґрунтовані вимоги або сприяти усуненню недоліків та покращення показників його діяльності.

Банківська система функціонує як складний та мінливий ринковий механізм, тому навіть незначні зміни в економічній кон'юнктурі впливають на її роботу. Конкурентний тиск змушує банки брати на себе підвищені ризики, що ускладнює наглядовий процес. Коригувальні заходи та примусові дії, що застосовуються регулятором, мають як переваги, так і недоліки. Позитив полягає в тому, що вони одночасно виконують функцію контролю та регулювання, спрямованих на підтримку стабільності банківського сектору та зменшення ризиків. Негативним аспектом є те, що банки інколи приховують реальний стан справ, щоб уникнути санкцій, що унеможливорює всебічну та точну оцінку їхнього фінансового становища.

Закритість та недостатня достовірність інформації, яку оприлюднюють комерційні банки, ускладнюють ефективну роботу наглядових органів та

44. Соловаров, А. В. (2015). Деякі аспекти банківського нагляду як інструменту впливу центрального банку. *Молодий вчений*, (1 (2)), 74-78.
45. Киян, Є. М., & Субочев, О. В. (2020). Методичні підходи оцінювання надійності банку в контексті глобальної координації систем банківського нагляду. *Інвестиції: практика та досвід*, (19-20), 103-109.
46. Васильчишин, О. Б. (2016). Напрями впливу державного регулювання та нагляду на фінансову безпеку банківської системи України та шляхи їх удосконалення. *Економічний аналіз*, (25, № 2), 7-20.
47. Volkova, V., & Ispaniuk, S. (2019). Удосконалення нагляду за діяльністю проблемних банків. *Економіка і організація управління*, (3 (35)), 51-58.
48. Васильчишин, О. Б. (2016). Напрями впливу державного регулювання та нагляду на фінансову безпеку банківської системи України та шляхи їх удосконалення. *Економічний аналіз*, (25, № 2), 7-20.
49. Хрустальова, Ю. С. (2023). Зарубіжний досвід адміністративно-процедурного регулювання у банківській сфері. *Юридичний науковий електронний журнал*, (9), 478-484.
50. Могильницька, М., & Воробець, Х. (2015). Правові та організаційні проблеми нагляду за діяльністю банківських груп в Україні. *Фінансовий простір*, (2 (18)), 87-92.
51. Вавдіюк, Н. С., & Корецька, Н. І. (2017). Теоретичні основи банківського регулювання та нагляду. *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*, (14), 26-41.
52. Царікова, О. В. (2017). Проблема визначення поняття державного контролю в банківській сфері. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*, (4), 265-272.
53. Савченко, Т. Г., & Миненко, Л. М. (2016). Розвиток консолідованого банківського нагляду на основі імплементації міжнародного досвіду визначення системно важливих банків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*, (18), 128-131.

54. Вареник, В. А. (2015). Напрями розвитку банківського регулювання та нагляду в умовах євроінтеграції України. *Вісник соціально-економічних досліджень*, (1), 196-201.
55. Хоружий, Д. Г. (2018). Регулювання та нагляд за діяльністю банків зарубіжних країн. *Економіка та держава*, (10), 110-114.
56. Щеглюк, М. С. (2018). Удосконалення інструментарію банківського нагляду в Україні відповідно до європейських стандартів (SREP). *Проблеми забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи та економіки: тези доповідей учасників VIII*, 193.
57. Мельник, К., Бондаренко, Н., & Щербатюк, О. (2024). Проблеми і перспективи розвитку банківського регулювання та нагляду в Україні. *Економічний простір*, (194), 157-163.
58. Дзюблюк, О. (2016). Соціально-економічні засади суспільної довіри до банківського сектору. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*, (2), 54-69.
59. Дзюблюк, О. (2016). Соціально-економічні засади суспільної довіри до банківського сектору. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*, (2), 54-69.

АНОТАЦІЯ

Потапов А.І. «Організація та удосконалення банківського нагляду Національним банком України».

Кваліфікаційна робота другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», освітня програма «Фінанси, банківська справа та страхування», ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ, 2025 р.

Кваліфікаційна робота присвячена організації та удосконаленню банківського нагляду Національним банком України. У першому розділі досліджено теоретичні основи банківського нагляду, його сутність, завдання, види та моделі, а також розглянуто взаємозв'язок нагляду та регулювання. Акцент зроблено на соціальній функції захисту вкладників та забезпечення стабільності банківської системи. Другий розділ аналізує сучасний стан української банківської системи, оцінює виконання економічних нормативів та проблеми організації нагляду в умовах низького явищ, включно зі зростанням непрацюючих кредитів і зрощення банківської мережі. Третій розділ присвячено зарубіжному досвіду банківського нагляду та пропозиціям щодо його вдосконалення в Україні, запровадження прозорої системи моніторингу, оцінки операційних ризиків, підвищення капіталізації банків, зміцнення корпоративного управління та інтеграції міжнародних стандартів. Робота підкреслює, що ефективність банківського нагляду має вимірюватися стабільністю фінансової системи та рівнем довіри клієнтів, а не лише формальними показниками.

***Ключові слова:** банківський нагляд, банківська система, стабільність, комерційні банки, операційний механізм, Базельські принципи, організація нагляду, НБУ, центральний регулятор.*

ANNOTATION

Potapov A.I. "Organization and improvement of banking supervision by the National Bank of Ukraine".

Qualification work of the second (master's) level of higher education in the specialty 072 "Finance, Banking and Insurance", Educational Program "Finance, Banking and Insurance", National Academy of Management, Kyiv, 2023.

The qualification work is devoted to the organization and improvement of banking supervision by the National Bank of Ukraine. The first section examines the theoretical foundations of banking supervision, its essence, tasks, types and models, and also considers the relationship between supervision and regulation. The emphasis is placed on the social function of protecting depositors and ensuring the stability of the banking system. The second section analyzes the current state of the Ukrainian banking system, assesses the implementation of economic standards and the problems of organizing supervision in times of crisis, including the growth of non-performing loans and the reduction of the banking network. The third section is devoted to foreign experience in banking supervision and proposals for its improvement in Ukraine: the introduction of a transparent monitoring system, assessment of operational risks, increasing bank capitalization, strengthening corporate governance and integration of international standards. The work emphasizes that the effectiveness of banking supervision should be measured by the stability of the financial system and the level of customer confidence, and not only by formal indicators.

Keywords: banking supervision, banking system, stability, commercial banks, operating mechanism, Basel Principles, organization of supervision, NBU, central regulator.

перешкоджають реальному аналізу їх діяльності. Саме тому критичним є застосування санкцій у разі виявлення порушень, оскільки це допомагає вкладникам обирати надійні банки. Важливим кроком могло б стати впровадження Національним банком системи відкритого інформаційного нагляду, що підвищило б рівень захисту клієнтів та сприяло б зміцненню довіри до банківського сектору.

Підвищити ефективність нагляду можливо завдяки систематичному моніторингу роботи банків, який дозволив би оперативно виявляти операції, що суперечать законодавству чи внутрішнім нормативним актам банку, та запобігати їх проведенню. Проте сьогоденній стан банківської системи України демонструє, що вона не завжди здатна своєчасно реагувати на внутрішні та зовнішні ризики та запобігати їх негативним наслідкам.

Однією зі світових тенденцій є зміна взаємодії державних структур, відповідальних за нагляд у сфері фінансових послуг. Значення набуває принцип ефективності: досягнення результатів нагляду при мінімальних витратах. Організаційні моделі нагляду формуються з урахуванням національної економічної специфіки та потреб ефективного функціонування фінансового ринку. На глобальному рівні спостерігається така ключова тенденція:

1. перехід до ризикорієнтованого нагляду, коли основна увага приділяється ризикам як джерелу фінансової нестабільності, а регулювання спрямовується на формування стимулів до безпечної діяльності;

2. посилення прозорості роботи банків і підвищення вимог до розкриття інформації;

3. перенесення акценту з надмірного державного контролю на саморегулювання банків у частині оцінки та управління ризиками.

Законодавство України визначає Національний банк головним органом банківського нагляду. Його завдання — забезпечення надійності банківської системи та захист прав вкладників і кредиторів. Ефективність регулювання визначає рівень стабільності банків, довіру клієнтів та здатність протистояти ризикам, властивим банківській діяльності.

Проблема низької результативності нагляду залишається актуальною. Своєчасне реагування регулятора на порушення та негативні тенденції дає можливість впливати на роботу банків, зміцнювати їх фінансовий стан і підтримувати стабільність ринку загалом. Це також дозволяє НБУ регулювати темпи економічного розвитку країни через вплив на фінансовий сектор.

Подальший розвиток наглядової системи має ґрунтуватися на формуванні стратегічних напрямів удосконалення банківського нагляду та регулювання з урахуванням сучасних викликів. Важливим є підсилення ролі якісних вимог до фінансового стану банків, упровадження механізмів раннього реагування та систем комплексної оцінки ризиків.

Отже, сучасні тенденції у світовій практиці свідчать про необхідність координації дій державних органів у сфері нагляду за фінансовими ринками. Принцип ефективності стає ключовим у побудові наглядових структур, а організаційні моделі визначаються особливостями національного економічного розвитку та специфікою фінансової системи країни.

1.3. Моделі та інструменти банківського нагляду

Системи нагляду за фінансовим сектором у світі, зокрема в межах ЄС, демонструють значну різноманітність організаційних підходів. Не існує єдиної «оптимальної» моделі; кожна країна має таку структуру, яка є політично здійсненою, ефективною та відповідає особливостям її фінансової системи.

Протягом останніх десятиліть банківський нагляд отримав глобальне визнання як ключовий елемент фінансової та загальної економічної стабільності. З інституційної точки зору, країни світу можна поділити на три основні групи за роллю Центрального банку (ЦБ) у наглядовому процесі:

1. **Нагляд здійснюється виключно Центральним банком.** У цій моделі ЦБ повністю відповідає за нагляд. *Приклади:* Україна, Італія, Іспанія, Ісландія, Нова Зеландія, Португалія, Австралія.

2. **Спільний нагляд центрального банку та інших органів.** Повноваження розподілені між ЦБ та іншими спеціалізованими або урядовими

установами. *Приклади:* США (Федеральна резервна система спільно з Міністерством фінансів та іншими незалежними корпораціями), Німеччина (Бундесбанк спільно з Федеральною службою кредитного контролю), Швейцарія (ЦБ спільно з банківською комісією).

3. *Нагляд здійснюється окремими (не Центральним банком) органами.* ЦБ не має прямих наглядових функцій; цим займаються спеціалізовані зовнішні регулятори. *Приклади:* Данія, Канада, Швеція, Австрія, Фінляндія, Норвегія, Люксембург.

Кожна система фінансового регулювання та нагляду обов'язково має три основні складові: регулюючий орган, його функції та об'єкти регулювання. Групування національних систем найчастіше відбувається за ознакою секторального охоплення, тобто за тим, як розподілені регуляторні функції між банківським сектором, фондами (цінні папери) та страхуванням.

Виділяють три основні моделі зору і здійсню фінансового регулювання:

1. *Модель «Єдиного Фінансового Органу Управління» (Single Financial Authority).* Всі сектори національної фінансової системи (банки, страхування, цінні папери) перебувають під регулюванням та надглядом одного об'єднаного державного органу. Завданнями є розробка механізмів нагляду та єдину відповідальність за фінансову стабільність. Використовується в таких країнах як: Австрія, Німеччина, Швеція, Велика Британія.

2. *Модель «Двох Вершин» (Twin Peaks).* Обов'язки нагляду розподіляються між двома різними органами на основі їхніх завдань: Один орган здійснює пруденційний надгляд (забезпечення стійкості та мінімізація ризиків). Другий орган відповідає за прозорість ведення бізнесу та захист прав інвесторів/споживачів (ринкова поведінка). Мета такої моделі нагляду: досягнення одночасно макро- і мікропруденційної стабільності та захист інвесторів незалежно від типу фінансової діяльності. Використовується в таких країнах як: Нідерланди.

3. «Секторна» модель (спеціалізована). Нагляд за кожним окремим фінансовим сектором (банківським, страховим, цінних паперів) здійснює окремий спеціалізований орган. Це найпоширеніша модель у світовій практиці. Згідно з дослідженнями, їй надають перевагу більшість країн (38 з 95 проаналізованих).

Світовий досвід демонструє відсутність єдиного універсального підходу до організації нагляду, проте простежуються чіткі тенденції до консолідації повноважень.

На сьогодні значна кількість країн використовує моделі нагляду, що відрізняються від традиційної секторної моделі:

- Модель «Двох вершин» застосовується у 29 країнах.
- Модель «Єдиного державного наглядового органу» (мегарегулятора) запроваджена у 28 країнах.

Ключовою тенденцією останніх років є перехід багатьох країн (зокрема, Греція, Португалія, Іспанія, Румунія, Франція) від секторального нагляду до моделей «Єдиного фінансового органу управління» або «Двох вершин».

Цей перехід обумовлений кількома структурними змінами у фінансовому секторі:

1. Потреба у координації діяльності банківського бізнесу та постійне зростання фінансових конгломератів (які працюють одночасно на ринках банківських послуг, страхування та цінних паперів) вимагає кращої координації між колишніми розрізненими наглядовими органами.
2. Системний ризик: посилення взаємозв'язку між різними видами фінансових послуг призвело до ризику, що проблеми в одному секторі можуть швидко поширитися та послабити всю фінансову систему (системний ризик).
3. Глобалізація: діяльність банків дедалі більше виходить за національні кордони, набуваючи глобального характеру, що також стимулює консолідацію наглядових органів на міжнародному рівні.

В той же час у світовій практиці склалося кілька альтернативних систем організації фінансового нагляду, які класифікують за ступенем та характером участі Центрального банку (ЦБ). Критерії класифікації включають його роль у моніторингу платіжних систем, виступ як гаранта ліквідності, здійснення пруденційного нагляду за банками, функцію страхування депозитів та загальну участь у забезпеченні фінансової безпеки й антикризових заходах.

У Сполучених Штатах Америки нагляд за окремими видами фінансових установ, окрім основних регуляторів, здійснюється додатковими спеціалізованими органами:

- Контроль за ощадними банками та кредитними спілками виконують Управління з нагляду за ощадними установами (*Office of Thrift Supervision*) та Національна асоціація кредитних спілок (*National Credit Union Association*).

- крім того, діють численні спеціалізовані платні наглядові органи.

Модель мегарегулятора є результатом передачу функцій регулювання та нагляду за всім фінансовим ринком певному державному органу. Як ми уже зазначали ця модель прийнята у приблизно 28 країнах світу, включаючи розвинені економіки (Німеччина, Франція, Велика Британія, Швеція, Японія, Південна Корея) та країни ЄС (Італія, Іспанія, Португалія, Індія).

У більшості країн функції нагляду повністю переміщені від Центрального банку і передані мегарегулятору (наприклад, у Франції, Італії, Великій Британії). Винятками є Чехія та Словаччина, де мегарегуляторні повноваження закріплені за Центральним банком, а також Ірландія, де мегарегулятор є автономним підрозділом ЦБ.

У світовій практиці не існує універсального стандарту ні для інституційної побудови мегарегулятора, ні для єдиних регуляторних норм. Також немає однозначного підходу до організації його взаємодії з Центральним банком.

Розглянемо приклади взаємодії мегарегулятора та ЦБ:

- Велика Британія (FSA/PRA). Управління фінансових послуг (*Financial Services Authority*), створене у 1997 році шляхом об'єднання 11 структур, функціонувало як незалежний неурядовий мегарегулятор (до його реорганізації

після кризи). Воно підтримувало взаємодію з Банком Англії та Міністерством фінансів у рамках Комітету з фінансової стабільності. Регулятор мав унітарні повноваження (фінансова стабільність, захист споживачів, боротьба зі злочинністю) і був підзвітний парламенту.

- Німеччина (BaFin). Створення Федерального відомства з нагляду за наданням фінансових послуг (*BaFin*) у 2002 році, навпаки, посилило роль Бундесбанку. BaFin (утворений злиттям трьох секторальних відомств) відповідає за кінцеві рішення та забезпечення платоспроможності сектору. При цьому Бундесбанк та його регіональні структури виконують поточний банківський нагляд: збирають та аналізують звітність, перевіряють капітал та якість управління ризиками.

- Ірландія. Мегарегулятор створений на базі наглядового блоку Центрального банку, залишаючись невід'ємною частиною, але при цьому має незалежний статус та власну раду директорів.

IV. Участь Центрального банку. Незважаючи на створення окремих мегарегуляторів, Центральні банки продовжують прямо чи опосередковано брати участь у наглядовому процесі, поважаючи їхню невід'ємну роль як кредитора останньої інстанції. Цей підхід зберігається для банківського сектору. Будь-які серйозні проблеми у фінансовій системі вимагають втручання саме ЦБ, що зумовлює тісний зв'язок між банком і формальним наглядовим органом.

Вибір між збереженням наглядових функцій за ЦБ або їхнім закріпленням за окремим органом залежить від балансу політичних сил, традицій розподілу повноважень та регулятивної культури конкретної країни. Головне — не те, за ким формально закріплений нагляд, а ефективність взаємодії між усіма державними органами у фінансовому секторі.

Ефективність системи банківського нагляду прямо залежить від оперативного обміну інформацією між наглядовими органами. Ця взаємодія є критично важливою для:

- комплексної оцінки сукупного ризику фінансових конгломератів.

- своєчасного реагування на проблеми, що виникають у будь-якій установі, що входить до конгломерату.

- виявлення та виправлення недоліків у самому регуляторному полі.

Хоча це завдання є основоположним, вибір моделі нагляду залишається предметом дискусій. Незважаючи на сучасну світову тенденцію до концентрації регулятивно-наглядових функцій під керівництвом мегарегулятора, ця ідея має як прихильників, так і критиків.

Скептики застерігають, що створення єдиного наглядового органу може призвести до низки проблем, зокрема:

1. Виникнення конфлікту цілей між регулюванням різних фінансових секторів.

2. Складність забезпечення повної незалежності регулятора (у сферах інституційної, фінансової, регуляторної та моніторингової політики).

На сьогодні в Європі немає єдиного органу, який би відповідав за видання всіх законодавчих актів, що регулюють наглядову діяльність. Регуляторна база ЄС складається з трьох основних форм законодавчих актів:

- Регламенти мають пряму юридичну силу та є обов'язковими для застосування у всіх країнах ЄС.

- Директиви вимагають прийняття (імплементції) в національне законодавство кожної країни ЄС.

- Рекомендації не є юридично обов'язковими, але слугують орієнтирами.

Законодавчу ініціативу висуває Європейська Комісія, а узгодження законів відбувається шляхом спільного рішення за участю Європейського комітету міністрів фінансів та Європейського парламенту.

Для спрощення та прискорення складного законодавчого процесу, зокрема у фінансовій сфері, був розроблений так званий «Принцип Ламфалуссі» і спочатку призначений для сектора цінних паперів, був поширений на весь фінансовий сектор ЄС у грудні 2002 року. Він передбачає чотирирівневу процедуру узгодження:

1. Перший Рівень: Інститути ЄС ухвалюють рамкове законодавство під керівництвом Європейської Комісії.

2. Другий Рівень: Комісія, за допомогою чотирьох спеціальних комітетів, розробляє технічні заходи для реалізації цього рамкового законодавства. Ці комітети складаються з представників, призначених національними міністерствами фінансів, і включають:

- Європейський банківський комітет.
- Європейський комітет із цінних паперів.
- Європейський комітет із страхування і пенсійного забезпечення.
- Комітет із фінансових конгломератів (для міжгалузевих питань).

Комісія може затверджувати ці технічні заходи самостійно, якщо вони отримали схвалення кваліфікованої більшості членів відповідного спеціального комітету.

Організація системи банківського нагляду в кожній країні має унікальну національну специфіку, що формується від впливом структури національної фінансової системи та сукупності її макроекономічних чинників. У світі існує кілька альтернативних підходів до організації нагляду, які різняться за ступенем та характером участі Центрального банку (ЦБ).

Жодна з існуючих моделей не є універсальною панацеєю від фінансових криз, не гарантує максимальну ефективність і не може вважатися априорі найкращою чи оптимальною.

Основні інституційні моделі включають:

1. Централізована Модель: Регуляторні повноваження повністю зосереджені в Центральному банку.

2. Розподілена Модель: Функції виконує незалежний спеціальний орган у тісній співпраці з Центральним банком та Міністерством фінансів.

3. Наднаціональна Модель (ЄС): Регулювання та нагляд здійснюються органами Європейського Союзу (наприклад, Європейською радою з системних ризиків та Об'єднаним комітетом європейських наглядових органів).

4. Консолідована Модель: Передбачає створення мегарегулятора, що охоплює наглядом кілька або всі фінансові сектори.

Ключові напрями фінансової реформи в країнах Єврозони зосереджені на:

- встановленні пруденційних стандартів корпоративного управління.
- вимогах до фінансової звітності та адекватності капіталу.
- удосконаленні методології розрахунку показників для оцінки стану банківського та корпоративного секторів.

Для оцінки стану фінансової стабільності використовуються макропруденційні індикатори, які поділяються на дві категорії: агреговані мікропруденційні показники та макроекономічні індикатори. Системи цих показників різняться між країнами залежно від типу проблем, на яких акцентується увага.

• Європейський Центральний Банк фокусується на аналізі діяльності банків як ключових фінансових підприємств, використовуючи три групи індикаторів: стійкість банківської системи, макроекономічний розвиток та стан фінансово-економічного середовища.

• Світовий банк надає рекомендації щодо макроекономічних показників, так і індикаторам стійкості фінансової системи.

Протягом останніх років підходи до нагляду та оцінки фінансової стійкості банків еволюціонували у бік більш широкого врахування впливу стресових сценаріїв на капітал та ліквідність установ.

На додаток до стандартних наглядових оцінок, у багатьох країнах проводиться регулярна незалежна оцінка якості активів (Asset Quality Review, AQR), а також стрес-тестування активів та ліквідності найбільших банків. Ці заходи здійснюються за узгодженою методикою та під ефективним контролем регулятора. Їхня мета — доповнити наглядовий інструментарій і визначити реальну потребу найбільших банків у капіталі та ліквідності.

Європейський Центральний Банк одночасно проводить оцінку якості активів (AQR) та стрес-тестування:

1. Оцінка Якості Активів (AQR) фокусується на найбільш ризикованих і непрозорих складових банківських балансів та включає:

- вибір портфелів для перевірки на основі системної значущості банку.
- перевірку якості даних, спроможності внутрішніх систем оцінки, класифікації прострочених кредитів, а також оцінку активів та забезпечення.
- порівняння результатів із використанням різних стандартів звітності та обліку в банках із різних юрисдикцій.

2. Стрес-Тестування: ЄЦБ оцінює стійкість банків до економічних шоків шляхом сценарного моделювання, перевіряючи їхню вразливість до:

- кредитного ризику.
- ринкового ризику.
- суверенного ризику (ризик, пов'язаний із державними зобов'язаннями).
- ризику зміни вартості акційно-кредитному ринку.

При проведенні стрес-тестування до різних сценаріїв шоку оцінюються за динамікою таких ключових індикаторів як Валовий внутрішній продукт (ВВП), рівень інфляції, безробіття та інші макроекономічні показники.

Банки, які не пройшли стрес-тестування, стикаються з підвищенням вимог до мінімального рівня капіталу. Вони зобов'язані надати до Європейського Центрального Банку (ЄЦБ) додаткову інформацію. Зокрема:

- пріоритет приватного капіталу при докапіталізації передбачають, що банки мають насамперед використовувати приватні джерела залучення коштів, включаючи внески від акціонерів.

- державна підтримка як крайній захід. Лише за крайньої необхідності банки можуть звертатися за державною допомогою через Єдиний механізм із реструктуризації банків (SRM).

Розвиток пруденційного нагляду зосереджений на таких ключових удосконаленнях:

1. Макропруденційний аналіз. Постійне вдосконалення методології макропруденційного аналізу та пруденційних норм банківського регулювання, особливо з урахуванням специфіки економік із низьким рівнем диверсифікації.

2. Валютні ризики. Посилення орієнтації валютно-курсової політики на раннє попередження та реагування на валютні дисбаланси.

3. Капітал та ризики. Удосконалення методології розрахунку нормативу адекватності капіталу, врахування взаємозалежності між різними категоріями ризику, а також розробка комплексних інструментів для нейтралізації валютних ризиків.

З 1 січня 2016 року в Європейському Союзі функціонує Єдиний механізм санації європейських банків (*Single Resolution Mechanism, SRM*). Цей механізм є ключовим доповненням до Єдиного наглядового механізму (*Single Supervisory Mechanism, SSM*) і має на меті, насамперед, захист платників податків від фінансових втрат, понесених під час реструктуризації банків.

SRM реалізується через Єдину раду санації банків (*Single Resolution Board*), яка:

- координує плани санації.
- має право надавати рекомендації Європейській Комісії та ЄЦБ.

Додатково було створено Єдиний фонд санації (*Single Resolution Fund*), який, як очікується, до кінця 2023 року акумулює кошти, еквівалентні 1% усіх застрахованих депозитів у країнах-членах Банківського союзу.

SRM вступає в дію, коли:

1. єдиний наглядовий механізм (ЄНМ) або національні уповноважені відомства визначають, що банк близький до банкрутства або втратив здатність самостійно функціонувати.

2. для керування цим процесом в ЄС прийнята Директива з реструктуризації і санації банків (BRRD) (*Directive 2014/59/EU*). Ця Директива встановлює загальноєвропейські правила використання національних та загальноєвропейських коштів для рятування банків.

3. директива підкреслює, що серйозні загрози ліквідності та платоспроможності мають бути мінімізовані якомога раніше, ще на етапі пруденційного моніторингу.

Відповідно до Директиви ЄС про реструктуризацію та санацію банків (BRRD), до ключових інструментів фінансового оздоровлення належать:

- продаж бізнесу - передача частини або всього бізнесу банку-банкрута іншому фінансовому інституту.
- тимчасова передача бізнесу - створення тимчасового "перехідного" банку (bridge institution) для управління критичними активами та функціями.
- поділ активів - розділення "здорових" активів та функцій від "проблемних" активів (токсичних).
- процедура bail-in (конвертація зобов'язань) - трансформація вимог кредиторів банку (їхніх власних коптів) у капітал банку.

Ці інструменти повинні застосовуватися оперативної та обґрунтовано, щоб уникнути процедури банкрутства та забезпечити дотримання прав усіх зацікавлених сторін.

Ключовою ідеєю є передача витрат на приватний сектор:

1. акціонери несуть більшу частину витрат.
2. якщо ресурсів акціонерів недостатньо, залучаються кошти кредиторів і вкладників (під час конвертації їхніх вимог у капітал – bail-in).
3. кошти платників податків вилучаються лише в окремих, виняткових випадках.

Державна підтримка, що проводиться через функцію кредитора останньої інстанції (ЦБ), залишається необхідною умовою для забезпечення фінансової стійкості банківської системи. Це допомагає підтримувати ресурсну стабільність банків та запобігати панічному відтоку коштів вкладників під час кризових явищ.

Світовий досвід показав, що ефективні системи страхування депозитів є потужним інструментом боротьби з панічними настроями. Завдяки їхньому впровадженню (як реакція на кризи 80-х і 90-х років) багато країн змогли уникнути застосування жорстких антикризових заходів, таких як «банківські канікули» або мораторії на задоволення вимог кредиторів.

У різних країнах сформувалися власні інституційні моделі нагляду, що відрізняються роллю Центрального банку, що представлено в табл.1.3.

Інституційні моделі нагляду

Модель нагляду	Опис	Країни реалізації
1. Єдиний наглядовий орган (Центральний Банк)	Наглядові функції здійснює виключно Центральний банк.	Україна, Велика Британія, Італія, Іспанія, Ірландія, Португалія, Нова Зеландія.
2. Спільний Нагляд	Нагляд здійснюється Центральним банком спільно з іншими спеціалізованими органами.	США (ФРС, FDIC, Мінфін), Швейцарія (ЦБ + банківська комісія), Німеччина (Бундесбанк + Федеральна служба фінансового контролю).
3. Нагляд Незалежним Органом	Нагляд здійснюється іншими, не Центральним банком, контрольними органами (меншість країн).	Австрія, Данія, Канада, Швеція, Норвегія, Фінляндія, Люксембург.

Україна обрала першу модель, де функції банківського нагляду виконує одноосібно Національний банк України, що представлено в табл.1.4.

Табл. 1.4.

Переваги та недоліки банківського нагляду в Україні

Переваги	Недоліки та ризики
Простота організації: Не вимагає розподілу компетенцій.	Концентрація влади: нагляд зосереджений в одних руках.
Координація: Усувається неузгодженість дій між різними структурами.	Обмеження поглядів: ускладнює формування альтернативних висновків.
Нормативна база: Розробляється одним органом, що забезпечує її структурованість.	Ризик маніпуляцій: в умовах недосконалості законодавства та корупції може дозволити маніпулювати методиками, що може призвести до навмисного погіршення стану окремих банків.

В умовах концентрації повноважень в НБУ, існують припущення, що процеси, які нещодавно відбувалися в українському банківському секторі (які

одні називають "оздоровленням", а інші "руйнацією"), могли б мати інший напрямок і наслідки, якби функція нагляду здійснювалася колегіально – НБУ спільно з іншими контролюючими органами.

Нагляд за банками, які зіткнулися з фінансовими труднощами або втратили платоспроможність, здійснюється спільно Національним банком України (НБУ) та Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО). За своїми функціями НБУ здійснює нагляд за банком на етапі, коли він визнаний «проблемним». Інформація про такий статус є банківською таємницею. За своїми функціями ФГВФО бере на себе нагляд після того, як банк визнано «неплатоспроможним», що реалізується через введення тимчасової адміністрації. ФГВФО також відповідає за ліквідаційний нагляд після відкликання банківської ліцензії.

На наш погляд, процедури введення тимчасової адміністрації, реорганізації та ліквідації банків потребують

Існує думка, що органи, які надають точну та актуальну інформацію про діяльність фінансової установи, повинні бути активніше залучені у ці процеси. Таким органом є саме НБУ, оскільки він щоденно контролює звітність, здійснює інспекційні перевірки та оцінює ситуацію в конкретному банку.

ФГВФО, який отримує банк на етапі неплатоспроможності і не відстежував зміни в його діяльності з початку кризи, стикається з надзвичайними труднощами у вжитті адекватних заходів для порятунку установи або виконання її зобов'язань.

Ключовим стратегічним завданням для української банківської системи є подальша гармонізація банківського законодавства з міжнародними вимогами та стандартами Базель III.

Базельський комітет із питань банківського нагляду є міжнародною платформою, де розробляються передові інструменти та механізми банківського регулювання. Основна увага цих стандартів зосереджена на посиленні вимог до якості капіталу банків, підвищенні їхньої ліквідності та фінансової незалежності. Базель III передбачає поетапне підвищення вимог до банків згідно з визначеним графіком, що включає перехідний період (у початковій версії – до 2019 року).

Основні Базельські принципи ефективного банківського нагляду регулярно переглядаються та оновлюються з урахуванням поточної ситуації на світових фінансових ринках.

Висновки до розділу 1.

В даному розділі ми дослідили такі питання як сутність, мету та організаційні основи банківського нагляду, а також його роль як ключового елемента забезпечення фінансової стійкості національної економіки.

Банківська система визначена як динамічний та критично важливий елемент економіки, стабільність якої тісно корелює з рівнем економічного розвитку країни. Банківський нагляд виступає як система заходів державного управління, що охоплює моніторингові, аналітичні та регуляторні дії, які здійснюються Національним банком України та ліцензованими інституціями.

Банківський нагляд є одним з інструментів забезпечення дотримання банками законодавства та економічної стабільності з метою підтримання стабільності, безпеки банківського сектору та захисту інтересів вкладників і кредиторів.

Відсутність ефективного контролю створює умови для зловживань та підвищує ризик банкрутства, що може завести до фінансової системи, обсягам ресурсів та інвестиційній активності.

Встановлено, що банківський нагляд визначає «ЩО» (рамки, правила, нормативи – макрорівень), а банківський нагляд – «ЯК» (контроль, моніторинг, практичне виконання, втручання – мікрорівень). Нагляд є підпорядкованою та взаємозалежною складовою регулювання.

Аналіз наукових трактувань терміна «банківський нагляд» виявив спільне ядро – це державно-управлінська функція моніторингу та контролю за дотриманням норм для забезпечення стабільності та надійності. Відмінності полягають в акцентах: на публічно-правовому характері (Гудзь Т.), на процесуальному моніторингу (Д'яконова І., Міщенко В.) чи на соціальній місії захисту вкладників (Табачук Г. та Буса О.).

Нормативні визначення НБУ та Закону України «Про Національний банк України» повністю узгоджуються з міжнародними стандартами Базельських принципів ефективного банківського нагляду. Вони чітко фіксують інституційний (НБУ як єдиний орган), методологічний (контроль та активні впорядковані дії) та цільовий (стабільність та захист) аспекти.

Україна обрала модель єдиного наглядового органу, де всі функції покладено на НБУ. Хоча така модель є організаційно простою та виключає неузгодженість дій, вона несе ризик концентрації влади та суб'єктивізму в оцінках.

Система банківського нагляду є багатоступеневою і включає чотири ключові фази:

1. Дозвільна діяльність (реєстрація, ліцензування).
2. Поточний моніторинг (включно з безвізні/дистанційні та виїзні інспекції).
3. Заходи впливу (непрямі та прямі санкції).
4. Фінансове оздоровлення та ліквідація.

Форми нагляду поділяються на виїзний (вимоги до капіталу та керівництва), дистанційний (система ризикового попередження) та виїзний (інспектування на місці).

Для забезпечення фінансової стабільності та подальший розвиток наглядової системи має ґрунтуватися на таких стратегічних напрямках:

- Гармонізація - подальша інтеграція зі стандартами Базель III (посилення вимог до капіталу та ліквідності).
- Проактивність - систематичний моніторинг та стрес-тестування (впроваджене з 2021 р.) для завчасного визначення потреби банків у капіталі.
- Якість - подолання проблеми закритості та недостовірності інформації банків шляхом можливого впровадження системи відкритого інформаційного нагляду.

- Спеціальний нагляд - удосконалення процедур санації (тимчасової адміністрації та ліквідації) з метою активнішого залучення НБУ як органу, що має повну інформацію про проблемний банк.

Висновки підкреслюють, що ефективний нагляд є суспільно значущим ресурсом, а його результативність має вимірюватися не кількістю відкликаних ліцензій, а загальною стійкістю банківської системи та рівнем довіри клієнтів.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ НБУ ЗА БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ

2.1. Аналіз поточного стану вітчизняної банківської системи

Банківська система України є одним із ключових елементів, що формують функціонування та зростання національної економіки. Вона забезпечує широкий спектр фінансових послуг, без яких неможлива сучасна господарська діяльність, а також відіграє важливу роль у процесах інтеграції країни у світовий економічний простір. Під впливом глобалізаційних змін та трансформацій економічного середовища банківський сектор постійно стикається з новими викликами й перспективами, що потребують ґрунтовного дослідження.

Банківська діяльність в Україні включає багато напрямів — кредитні операції, залучення депозитів, управління ризиками й активами, а також забезпечення розрахунково-платіжних процесів. Оцінювання роботи банків є необхідною умовою для розуміння їх ролі у розвитку економіки, визначення актуальних проблем, виявлення тенденцій, що потребують уваги регуляторів і державних інвесторів.

За останні роки банківська система України зазнала значних трансформацій, спричинених економічними викликами, аналітичними подіями та змінами правового регулювання. Ці чинники вплинули на фінансові результати банків, їхні стратегії, підходи до управління та рівень довіри з боку клієнтів. Крім того, конкуренція в секторі зросла через появу нових учасників, включаючи міжнародні структури та небанківські фінансові організації. Це змусило традиційні банки переглядати свої бізнес-моделі та впроваджувати сучасні технологічні рішення для збереження конкурентних позицій.

Адаптація до нових ринкових умов потребує від банків більшої гнучкості у формуванні продуктів та послуг, що відповідають динамічним потребам споживачів. Комплексне дослідження діяльності банківських установ передбачає аналіз фінансових результатів, структури банківської системи та впливу зовнішніх факторів. Використання сучасних аналітичних інструментів

дає змогу оцінити ефективність функціонування банків, їхню стійкість до змін та здатність визначати перспективні напрями розвитку. Тому важливо розглядати не лише фінансові показники, а й стратегічні управлінські рішення, що впливають на майбутнє банківського сектора.

Банківська система України постійно зазнає впливу негативних факторів, що призводять до скорочення кількості фінансових установ. Наведемо основні з них:

- у 2017 році з ринку вийшло 14 банків, що сукупно становили близько 1,7% чистих активів системи. Загалом, зменшення кількості банків сприяло зниженню конкуренції, але паралельно призвело до підвищення рівня стабільності системи в цілому.

- протягом 2019–2021 років кількість банків скоротилася на 4 одиниці. Кількість банків з іноземним капіталом ще зменшилася у 2020 році (на 2 одиниці), але кількість банків з 100% іноземним капіталом залишалася незмінною протягом усього періоду.

- у 2020 році банківська система відіграла ключові наслідки пандемії COVID-19. У відповідь Національний банк України ввів низку заходів для підтримки економіки та мінімізації негативного впливу. Ці заходи включали зниження процентних ставок та розширення кредитних лімітів, що було спрямовано на забезпечення фінансової стабільності.

- у 2021 році банківська система продемонструвала успішне відновлення, що проявилось у збільшенні вкладів населення, зростанні кредитного портфеля та досягненні позитивних фінансових результатів.

- у 2022 році внаслідок повномасштабного вторгнення банки були змушені закрити кожне п'яте відділення. Найбільш значні скорочення відділень і персоналу спостерігалися в регіонах, де тривали бойові дії або була окупація: Харківська, Донецька, Київська та Херсонська області.

Обсяг непрацюючих кредитів (NPL) є ключовим показником для оцінки кредитних ризиків. Цей індикатор безпосередньо свідчить про стабільність фінансового стану банку та ефективність управління його кредитним портфелем.

Повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року кардинально змінило ситуацію з непрацюючими кредитами (NPL) в українській банківській системі.

Табл.2.1.

Обсяг непрацюючих кредитів (NPL) в банківській системі протягом 2022-2024 років

Період	Частка NPL у кредитному портфелі	Обсяг NPL	Основні фактори
До 01.03.2022	~27%	-	Стабільне скорочення з пікових значень 2017 року.
На 01.01.2023	38.1%	432.1 млрд грн	Різке зростання через втрату доходів, руйнування активів та заставного майна внаслідок бойових дій.
На 01.01.2024	30.3%	293.2 млрд грн	Скорочення завдяки списанню старих проблемних кредитів, реструктуризації "важких" NPL та збільшенню обсягів нових якісних кредитів.

Наслідки повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року – різке зростання частки NPL з 27% (на 01.03.2022) до 39.1% (пікове значення, досягнуте у 2023 році). НБУ оцінював потенційні втрати вартості кредитного портфеля щонайменше у понад 20%.

Більшість непрацюючих кредитів (понад 74% на початок 2023 року) була зосереджена у банках державного сектору. Навіть без урахування "старих" NPL 2015–2017 років, їхня частка NPL залишається вищою, ніж у приватних банках.

За даними НБУ, близько третини кредитів, що стали непрацюючими під час війни, виникли внаслідок пошкодження, руйнування або окупації активів. Близько 60% – через фінансові труднощі клієнтів, які прямо не пов'язані з фізичними руйнуваннями, що дає вищі шанси на повернення до обслуговування.

Починаючи з 2023 року, відбувається стабільне зниження NPL. Це результат:

- списання банками старих (особливо роздрібних) непрацюючих кредитів.

- збільшення обсягів видачі нових, якісних гривневих кредитів.
- банки активно використовують реструктуризацію для підтримки позичальників.

Хоча повномасштабне вторгнення спровокувало значний стрибок NPL, банківський сектор успішно застосовує механізми управління ризиками (резервування, списання, реструктуризація) та відновлює кредитну активність. Таким чином якість кредитного портфеля покращилася до найкращих показників за останнє десятиліття.

Наведені вище дані свідчать про те, що банківська система України зіткнулася із серйозними викликами, які проявилися у скороченні кредитного портфеля та погіршенні його якості протягом 2022–2024 років.

Загальний обсяг кредитного портфеля демонструє тенденцію до незначного, але постійного зниження:

2022 рік: 1 149 567 млн грн

2024 рік: 1 130 774 млн грн

Ця динаміка вказує на певні труднощі у кредитуванні, які можна пояснити економічними викликами, що спричинили стрибок, високою невизначеністю на ринку, а також загальним зменшенням попиту на кредитні послуги як населення, так і підприємств.

Як бачимо обсяг непрацюючих кредитів (NPL) спершу різко зріс, а потім почав повільно знижуватися, але залишається на критично високому рівні. Обсяг NPL збільшився з 345 131 млн грн у 2022 році до 432 105 млн грн у 2023 році. Відповідно, частка непрацюючих кредитів у загальному портфелі зросла з 27,3% у 2022 році до 38,1% у 2023 році. Це зростання підтверджує погіршення якості кредитного портфеля, що є прямим наслідком підвищення кредитних ризиків і фінансових труднощів боржників в умовах воєнного стану.

Хоча у 2024 році обсяг NPL становив 422 360 млн грн та його частка (37,4%) дещо знизилася порівняно з піковим 2023 роком, ці показники все ще залишаються на високому рівні.

Загальна ситуація у 2022–2024 роках характеризується тиском на фінансову стабільність банків. Зростання частки NPL ставить під загрозу здатність банківської системи ефективно кредитувати економіку, оскільки значна частина ресурсів відволікається на формування резервів та управління проблемними активами.

Наявні дані вказують на гостру потребу у розробці та впровадженні дієвих заходів з боку фінансових установ та регулятора (НБУ). Ці заходи мають бути спрямовані на покращення якості активів, зниження рівня непрацюючих кредитів та відновлення довіри до кредитування в Україні.

Аналіз ключових фінансових показників банківської системи за 2021–2023 роки демонструє неоднозначну динаміку, поєднуючи ознаки зростання стійкості та скорочення кредитної активності.

Банківська система за період зростання ресурсної бази та стійкості, але зниження кредитної функції.

- спостерігається суттєве зростання загальних активів банків, що підтверджує загальне залучення ресурсів та активізацію діяльності. Активи зросли з 1 921 млрд грн у 2021 році до 2 748 млрд грн у 2023 році.
- Збільшення обсягу зовнішніх ресурсів свідчить про активне залучення коштів (депозитів та інших ресурсів).

Зростання активів в іноземній валюті може вказувати на підвищення зовнішньоекономічної активності або приплив валютних коштів у систему.

Загальний обсяг наданих кредитів зменшився (з 1 067 млрд грн у 2021 році до 1 021 млрд грн у 2023 році).

Кредити, надані суб'єктам господарювання, також скоротилися, що може вказувати на зниження попиту на позикові кошти в умовах економічної невизначеності та війни.

Збільшення резервів за активними операціями підтверджує обережну політику банків, які формують буфери безпеки на фоні підвищених кредитних ризиків.

З точки зору забезпечення кредитування, зниження обсягів виданих кредитів на фоні зростання загальних активів може викликати занепокоєння щодо достатньої бази для фінансування економіки.

Аналіз показників ефективності засвідчує суттєве відновлення рентабельності після кризового падіння 2022 року. Рентабельність капіталу (ROE) відображає ефективність використання власного капіталу, демонструє значне поліпшення фінансових результатів. Він різко знизився у 2022 році до мінімального значення 1,02% (внаслідок впливу війни). Проте у 2023 році ROE стрімко зростає до 52,77%, що свідчить про високу прибутковність.

Показник, що відображає ефективність використання активів - Рентабельність активів (ROA), також коливався. Відбулось зниження з 32,9% у 2021 році до 9,33% у 2022 році. В той час як у 2023 році ROA становила 5,62%.

Незважаючи на високу рентабельність активів (ROA) у 2023 році залишається нижчою, ніж у 2021 році. Це вказує на необхідність подальшого підвищення ефективності управління та зростання активів банківськими установами.

Динаміка показників за 2021-2023 роки підкреслює подвійний характер процесів у банківському секторі. З одного боку, відзначимо зростання капіталізації та загальних активів, що свідчить про підвищення стійкості та здатності системи протистояти шокам. З іншого боку, відбулось скорочення обсягів кредитування (особливо для бізнесу) та зменшення кількості банків викликають занепокоєння щодо спроможності сектору виступати рушієм економічного відновлення.

Висновки щодо функціонування банківських установ України під час воєнного стану мають узагальнити ключові труднощі та можливі шляхи модернізації банківської сфери.

Збройна агресія суттєво вплинула на банківський сектор: кількість фінансових установ скоротилася, багато відділень і робочих місць було втрачено, особливо в зонах активних бойових дій. Такі зміни негативно позначилися на

економічній стабільності держави та підвищили рівень ризиків для фінансової надійності банків.

Значне зростання частки проблемних кредитів (NPL) стало однією з найгостріших загроз для банківської системи. Це підкреслює потребу в удосконаленні механізмів контролю за кредитними ризиками та поліпшенні якості управління кредитними портфелями. Особливої уваги потребує ситуація в банках державного сектору, де рівень покриття ризиків є нерівномірним і вимагає впровадження більш дієвих інструментів для забезпечення прозорості та стійкості.

Динаміка фінансових результатів, зокрема показники прибутковості активів і капіталу, свідчить про значні коливання. У 2022 році, на фоні війни та економічної нестабільності, рентабельність різко зменшилася, що демонструє сильний вплив зовнішніх чинників на діяльність банків. Водночас у 2023 році спостерігалось часткове відновлення сектора, що підтверджує здатність банківської системи адаптуватися та зберігати стійкість у складних обставинах.

2.2. Аналіз діяльності банківського сектору відповідно вимогам

Для підтримання стабільності банківських установ, забезпечення виконання ними зобов'язань перед вкладниками та недопущення неефективного використання ресурсів чи втрати капіталу внаслідок притаманних банківській сфері ризиків. Національний банк України встановлює порядок розрахунку та дотримання обов'язкових економічних нормативів. Раніше значна частина банків не могла виконати свої обіцянки перед клієнтами, що призвело до масової ліквідації фінансових установ, які неправильно управляли ресурсами й фактично опинилися на межі банкрутства.

Сучасний банк повинен формувати високий рівень довіри серед клієнтів, адже багато людей обирають фінансову установу дуже ретельно, маючи негативний досвід взаємодії з банками в минулому. Конкуренція на ринку також

спонукає банки прагнути до лідерства, оскільки значна частина клієнтів орієнтується на статистичні показники діяльності та репутацію установи.

Стаття 58 Закону України «Про Національний банк України» визначає, що для захисту інтересів вкладників і кредиторів та забезпечення фінансової стабільності банків НБУ має право встановлювати обов'язкові економічні нормативи. Ці вимоги спрямовані на контроль ризиків, пов'язаних із капіталом, ліквідністю, кредитними операціями та інвестиційною діяльністю банків.

НБУ регулярно публікує статистику щодо дотримання економічних нормативів банками України. Ці дані, як правило, доступні у вигляді середньозважених показників по всій банківській системі або за групами банків (державні, з іноземним капіталом, приватні).

Протягом 2022–2024 років НБУ публікував дані за ключовими групами нормативів, які регламентують ліквідність та кредитний ризик.

Ці нормативи визначають проміслю банку поглинати збитки і є ключовими показниками стабільності. НБУ публікує фактичні значення таких нормативів:

H2 – Норматив достатності регулятивного капіталу (Capital Adequacy Ratio)

Мінімальне значення: $\geq 8\%$.

НБУ публікує середньозважені фактичні значення H2, яке відображає загальний запас капіталу системи. Наприклад, на початок 2024 року середнє фактичне значення H2 було значно вищим за мінімум (близько 20-22%).

З початку 2022 року банки почали розраховувати достатність капіталу (H2, H3) також з урахуванням операційного та ринкового ризиків (поетапно впроваджується згідно з планом гармонізації з Базель III).

H3 – Норматив достатності основного капіталу:

Мінімальне значення: $\geq 7\%$.

Нормативи ліквідності гарантує, що банк може своєчасно виконувати свої зобов'язання:

LCR (Liquidity Coverage Ratio) – Коефіцієнт покриття ліквідністю. Мінімальне значення $\geq 100\%$ (за всіма валютами) та $\geq 100\%$ (в іноземній валюті).

НБУ публікує середні показники LCR, які показують, наскільки високоліквідні активи покривають чистий відтік коштів протягом 30 днів у стресових умовах.

NSFR (Net Stable Funding Ratio) – Коефіцієнт чистого стабільного фінансування. Мінімальне значення: $\geq 100\%$. Цей норматив відображає здатність банку підтримувати стабільну структуру фінансування протягом одного року.

Н6 – Норматив короткострокової ліквідності:

Мінімальне значення $\geq 60\%$. Попри запровадження LCR та NSFR, НБУ продовжує публікувати звітність і за цим нормативом.

Нормативи кредитного ризику. Ці нормативи обмежують концентрацію ризиків, щоб уникнути надмірної залежності банку від одного контрагента чи групи.

Н7 – Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента. Максимальне значення: $\leq 25\%$

Н9 – Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами.

Максимальне значення: $\leq 20\%$.

НБУ також публікує дані, пов'язані з обов'язкового резервування (які є інструментом монетарної політики, але впливають на ліквідність банків), а також показники NPL (непрацюючих кредитів) та рівня рентабельності, які хоча і не є формальними економічними нормативами в сенсі їх обов'язковості, але публікуються як ключові показники фінансової стійкості сектору.

Норматив короткострокової ліквідності має бути не нижчим за 60%, і всі банки повинні дотримувалися цього показника.

Максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента не повинен перевищувати 25%, і всі банківські установи дотримуються вимог Національного банку щодо цього нормативу.

Норматив Н11 також дотримується. Банки виконують і норматив щодо загального обсягу інвестування.

Варто відзначити, що загалом банки забезпечують відповідність встановленим вимогам. З метою підтримання стабільності банківського сектору та захисту інтересів вкладників і кредиторів Національний банк встановлює обов'язкові нормативи та контролює їх виконання.

Діяльність банків здійснюється під постійним та жорстким наглядом НБУ, який формує нормативно-правову базу для регулювання банківської сфери. Для мінімізації ризиків банки мають проводити ретельний аналіз можливих загроз, застосовувати відповідні методи їх оцінювання та впроваджувати механізми зниження їх негативного впливу на свою діяльність.

2.2. Проблеми організації банківського нагляду в сучасних умовах

Ефективна система банківського нагляду є важливим елементом забезпечення стабільності економічного середовища. Необхідність контролю за діяльністю комерційних банків зумовлена високим рівнем конкуренції на фінансовому ринку, що з кожним роком дає зростаючі потреби підвищувати рівень ризику заради прибутковості та задоволення потреб клієнтів. Організація нагляду за банками включає кілька основних етапів [4, с. 206]:

1. державна реєстрація банківської установи;
2. отримання ліцензії на здійснення банківської діяльності;
3. проведення моніторингу — дистанційного контролю або виїзної цільової чи комплексної перевірки у разі потреби;
4. застосування заходів щодо усунення недоліків у роботі банку: м'які заходи (попередження, листи-зобов'язання) та примусові заходи (посилення вимог до резервування, штрафи, тимчасова адміністрація, реорганізація чи припинення роботи);
5. встановлення рейтингової оцінки діяльності банку;
6. запровадження програми фінансового оздоровлення, що передбачає

обов'язкові та добровільні інструменти;

7. припинення діяльності банку у разі банкрутства чи відкликання ліцензії;
8. ліквідація установи після ухвалення відповідного рішення.

Банківська система є надзвичайно чутливою до внутрішніх і зовнішніх змін, частина яких становить потенційні загрози для фінансових установ України. Негативний вплив таких ризиків позначається не лише на окремих банках, а й на всій банківській системі та інтересах вкладників, акціонерів і кредиторів. Несвоєчасне реагування на проблеми у сфері банківського нагляду може порушити рівновагу на фінансовому ринку, спровокувати ланцюгові кризові процеси та підірвати довіру до банківської галузі.

Банківська діяльність супроводжується значним рівнем ризику. А. С. Косов виділяє кілька факторів, що зумовлюють необхідність постійного контролю з боку регулятора:

- банки повинні володіти достатніми ліквідними активами, які можна швидко конвертувати у гроші з мінімальними втратами;
- ризиковані стратегії банків створюють значні проблеми при кредитуванні та розміщенні ресурсів;
- в умовах нестабільної економічної ситуації виникають дисбаланси між строками активів і пасивів, що безпосередньо впливає на рівень ліквідності.

Підтримання стабільності банківського сектора досягається шляхом регулювання та нагляду. Однак система банківського нагляду в Україні має низку суттєвих проблем, серед яких:

- відсутність ефективної системи раннього виявлення проблем у банках;
- масове банкрутство значної кількості установ і необґрунтовані витрати на їх рекапіталізацію чи рефінансування;
- випадки невиконання клієнтами коштів проблемними банками;
- недооцінювання наслідків низького рівня ризик-менеджменту, який має бути спрямований на раннє виявлення загроз;
- неадекватна реакція на різні фази економічного циклу порівняно зі світовою практикою;

- недостатня прозорість та непередбачуваність дій наглядового органу, а також його залежність від зовнішніх впливів;
- формування резервів на основі минулих, а не прогнозованих змін у кредитних портфелях;
- системні зловживання під час кредитування пов'язаних осіб;
- відсутність належного контролю за зовнішніми запозиченнями банків та слабкі обмеження щодо діяльності іноземних фінансових установ;
- недосконала система мотивації працівників банків, яка не прив'язана виключно до реальних результатів їхньої роботи.

Система банківського нагляду являє собою комплекс узгоджених інтересів, норм, регламентів та інструментів, що забезпечують контроль за діяльністю банківського сектору. Вона містить також організаційні й економічні механізми, які гарантують результативність і обережності за роботою банків. Під час її формування необхідно враховувати окремі, так і загальні елементи взаємодії між усіма складовими банківської системи, а також інструменти й підходи, спрямовані на досягнення цільової державної політики у сфері банківського регулювання. Правове забезпечення надає центральному банку необхідні повноваження для здійснення ефективного нагляду — від моменту створення банку і до можливого припинення його діяльності.

До ключових принципів ефективного банківського нагляду належать:

- функціонування багаторівневої системи контролю;
- адаптація міжнародних стандартів та незалежність наглядової практики;
- постійне вдосконалення методичного та нормативного забезпечення;
- належні кадрові, матеріально-технічні та наукові ресурси;
- підвищення прозорості діяльності банків.

Під час їх розробки взято до уваги такі засади:

- основним завданням нагляду є підтримання стабільності фінансової системи та довіри вкладників;
- наглядовий орган повинен мати незалежність, достатні ресурси та

повноваження для збору інформації й застосування заходів впливу;

- він повинен розуміти специфіку діяльності банків та оцінювати якість управління ризиками;
- банківські установи мають володіти достатніми ресурсами для покриття ризиків, мати належний рівень капіталу й ефективну систему внутрішнього контролю;
- співпраця між наглядовими органами з різних країн є необхідною умовою ефективного регулювання.

Суттєвим недоліком традиційного банківського нагляду є те, що його здійснюють здебільшого шляхом дистанційного моніторингу на основі економічних нормативів та методики CAMEL (аналіз капіталу, активів, управління, прибутковості та ліквідності). Такий підхід дозволяє оцінити вже наявні ризики, фактично фіксувати стан банку в певний момент часу, але не відображає динаміку змін. Нові підходи, що широко застосовуються у провідних країнах, акцентують увагу не на констатації настання ризиків, а на ефективності системи управління ними у зв'язі з ризиками та ринковими загрозами. Для української банківської системи це важливою є наближення до міжнародних стандартів та реалізації принципів Базельського комітету, однак впровадження цього підходу потребує вирішення низки практичних питань, зокрема адаптації методики оцінювання ризиків до розміру банку, його структури, наявності філій, систему внутрішнього аудиту та контрольні механізми.

Ефективність українського банківського нагляду оцінюється на основі відповідності Принципам ефективного банківського нагляду Базельського комітету, сформульованим у 1997 році для зміцнення глобальної фінансової стабільності. Україна сьогодні вже повністю відповідає низці таких принципів: контролю за структурою власності банків, регулюванню інвестиційної діяльності, вимогам до капіталу, контролю за операціями з пов'язаними особами, організації системи внутрішнього контролю й аудиту та іншим. Комітет вважає, що дотримання цих стандартів всіма країнами сприятиме зміцненню стабільності фінансових систем у світі та розвиває співпрацю між наглядовими

регуляторами.

Подальші плани Базельського комітету передбачають розширення співпраці зі світовими наглядовими органами, удосконалення стандартів контролю за банківськими ризиками та збільшення інвестицій у навчання персоналу, зокрема для країн із перехідною економікою. Впровадження цих принципів дозволить Україні створити сучасну систему нагляду, що відповідатиме найкращим міжнародним практикам.

Надійна система банківського нагляду передбачає чітко визначені завдання органів нагляду, їхню незалежність, належні матеріальні ресурси, а також законодавчу базу, яка регулює порядок ліцензування банків і механізми перевірки їх відповідності вимогам законодавства. Важливими є ефективна система обміну інформацією та її конфіденційність. Наглядові органи повинні встановлювати вимоги до діяльності банків відповідно до рівня ризиків, які вони беруть на себе, та контролювати політику банків щодо управління активами, кредитними ризиками та резервами під можливі збитки.

Базельські принципи є фундаментом створення дієвого механізму нагляду, але з урахуванням національних особливостей кожна країна може розширювати ці вимоги. Банківський нагляд повинен постійно адаптуватися до змін ринку, що підкреслює його динамічний характер.

Отже, банківський нагляд можна характеризувати як систему правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення стабільності, надійності та ефективності банківського сектору, а також на мінімізацію ризиків і формування достатніх резервів для покриття можливих втрат. Національний банк України відіграє ключову роль у здійсненні контролю за дотриманням банками нормативів і стандартів, покликаних гарантувати стійкість фінансової системи. Ефективний нагляд є важливим суспільним ресурсом і разом із виваженою макроекономічною політикою забезпечує фінансову стабільність держави. Хоча витрати на його забезпечення значні, збитки від неефективного контролю можуть бути набагато більшими.

Попри те, що в середньому по банківській системі України економічні

нормативи виконуються на прийнятному рівні, окремі комерційні банки все ж допускають їх недотримання. Такі випадки свідчать про можливі проблеми з ліквідністю та платоспроможністю, що, відповідно, означає погіршення фінансової надійності установи та її здатності виконувати зобов'язання перед вкладниками. Постійні порушення нормативів збільшують кількість банків, які Національний банк України змушений відносити до категорії проблемних, а це створює додаткові ризики для стабільності всієї банківської системи.

Це підкреслює необхідність модернізації підходів до банківського нагляду. На нашу думку, головним критерієм ефективності наглядової діяльності має бути не кількість відкликаних ліцензій, а рівень довіри до банків, стійкість та результативність функціонування сектору. Банківська система — це динамічний механізм, на який суттєво впливають ринкові коливання та конкурентна боротьба між установами. Крім того, банки збільшують ризиковість операцій, що ускладнює професійний нагляд.

Коригувальні дії регуляторів заохочують і можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, вони сприяють стабільності роботи банків та слугують інструментом регулювання. З іншого — стимулюють банки приховувати реальний фінансовий стан, щоб уникнути санкцій. Брак відкритості та недостовірність інформації унеможливають якісний нагляд та заважають об'єктивній оцінці діяльності банків. Саме тому важливо, щоб у випадку виявлених порушень до таких установ застосовувались відповідні санкції, адже це надає вкладникам можливість робити усвідомлений вибір.

Однією з ключових проблем залишається небажання банків розкривати правдиві дані про свій фінансовий стан. Її вирішення має здійснюватися на загальнодержавному рівні — зокрема, шляхом посилення ролі Національного банку України, який уповноважений забезпечувати прозорість такої інформації. Це дозволить клієнтам стежити за змінами в діяльності банків, а їх керівництво — змусить суворіше дотримуватися нормативів. Такий підхід сприятиме запобіганню нераціональному використанню ресурсів і втраті капіталу, а також підвищить відповідальність власників банків.

Отже, незважаючи на сформульовані цілі банківського нагляду, сучасний стан банківської системи України свідчить про її недостатню здатність протистояти негативним впливам, своєчасно виявляти ризики та ефективно на них реагувати. Недоліки в роботі наглядових механізмів знижують їх результативність. Водночас оперативне реагування на порушення з боку Національного банку дозволяє стабілізувати діяльність окремих установ, зміцнити їх фінансовий стан та впливати на загальну ситуацію на фінансовому ринку, регулюючи темпи економічного розвитку.

Висновки до розділу 2.

В даному розділі ми дослідити організацію та реалізацію банківського нагляду НБУ за банківською системою України. Ми провели аналіз поточного стану вітчизняної банківської системи, аналіз діяльності банківського сектору відповідно вимогам банківського нагляду, а також проблеми організації банківського нагляду в сучасних умовах.

Банківська система України є ключовим елементом національної економіки, що забезпечує її функціонування та інтеграцію у європейський економічний простір. Протягом останніх років банківський сектор переживав глибокі трансформації, спричинені економічними спадами, політичними подіями та, особливо, військовою агресією. Комплексний аналіз її діяльності демонструє як ознаки високої адаптивності та стійкості, так і низку системних проблем, що вимагають негайного вирішення.

Негативні чинники, включаючи масовий "банкопад" 2017 року та війну, призвели до скорочення кількості фінансових установ та відділень (зокрема, закриття кожного п'ятого відділення у 2022 році). Це скорочення, хоч і зменшило конкуренцію, паралельно сприяло підвищенню загальної стабільності системи.

Повномасштабне вторгнення спровокувало стрибок частки непрацюючих кредитів (NPL) з 27% на початок 2022 року до пікових значень близько 39,1% у 2023 році. Більшість цих проблемних активів (понад 74%) була зосереджена у банках державного сектору. Зростання NPL, що є прямим наслідком руйнування

активів та фінансових труднощів боржників, створює тиск на фінансову стабільність і обмежує здатність банків кредитувати економіку.

Незважаючи на кризу, завдяки списанню старих NPL та збільшенню обсягів нових якісних кредитів, якість кредитного портфеля почала покращуватися, демонструючи позитивну динаміку, але загальний обсяг кредитного портфеля залишається зниженим на фоні зростаючих активів.

Банківська система демонструє зростання загальних активів (з 1,979 млрд грн у 2021 р. до 2,748 млрд грн у 2023 р.) та зобов'язань, що свідчить про зростання ресурсної бази та довіри клієнтів.

Середньозважене фактичне значення ключового нормативу достатності регулятивного капіталу H2 (близько 20–22% на початок 2024 р.) значно перевищує мінімально необхідний рівень $\geq 10\%$). Це вказує на високий запас міцності системи.

Рентабельність капіталу (ROE) після падіння до 1,02% у 2022 році стрімко зросла до 52,77% у 2023 році. Це свідчить про значне поліпшення фінансових результатів, хоча така аномально висока рентабельність є переважно наслідком макроекономічних умов, зокрема високої ставки НБУ та доходи від безризикових інструментів.

Національний банк України (НБУ) відіграє ключову роль у регулюванні та нагляді, встановлюючи обов'язкові технічні нормативи (H2, H3, LCR, NSFR, H7, H9), які в цілому виконуються банківською системою.

Український нагляд відповідає значній частині Базельських принципів (контроль структури власності, вимоги до капіталу та ін.), що підтверджує його наближення до міжнародних стандартів.

Попри формальну відповідність, система має суттєві проблеми:

1. Недостатньо ефективна система раннього виявлення проблем.
2. Неадекватна реакція на різні фази економічного циклу.
3. Непрозорість та випадки зловживань (кредитування пов'язаних осіб).

4. Основний недолік традиційного підходу (CAMEL) — фокусування на фіксації вже наявних ризиків, а не на прогнозуванні та управлінні ними.
5. Брак відкритості та недостовірність інформації, яку надають комерційні банки, залишаються ключовою перешкодою для ефективного нагляду та об'єктивної оцінки їхнього реального стану.

Головним критерієм ефективності наглядової діяльності має стати не кількість ліквідованих банків, а стійкість, результативність та рівень довіри до банківського сектору. Для подальшого зміцнення необхідно акцентувати увагу на оцінці ефективності системи управління ризиками в банках та макрорівневих загроз, а не лише на констатації відповідності статичним нормативам.

Запровадження загальнодержавних заходів (під керівництвом НБУ) для зобов'язання банків розкривати інформацію про свій фінансовий стан, що підвищить відповідальність банків та надасть вкладникам можливість робити усвідомлений вибір.

Збільшення інвестицій у навчання персоналу НБУ та банків для адаптації складних міжнародних стандартів Basel III з урахуванням національних особливостей.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ НБУ ЗА БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ

3.1. Зарубіжний досвід організації та регулювання банківського нагляду

Досвід численних банкрутств у банківському секторі зумовив створення Банком міжнародних розрахунків (BIS) Базельського комітету. Його було утворено з метою запобігання системним фінансовим кризам та забезпечення глобальної фінансової стабільності через ефективне функціонування фінансових посередників на відкритих і результативних ринках, де капітал та фінансові ресурси можуть вільно й швидко переміщуватися між учасниками. Базельська угода встановила уніфіковані міжнародні вимоги до достатності капіталу банків як спільний механізм захисту. Необхідність таких норм була продиктована зростаючою конкуренцією між банками та фінансовими компаніями в системах управління фінансовими установами та динамічними професіями на світових ринках, а також побоюваннями щодо можливого поширення банківських криз із однієї країни на інші.

Методологічну основу міжнародного банківського регулювання формують документи Базельського комітету з банківського нагляду. Сучасні завдання банківського нагляду передбачають адаптацію підходів із урахуванням національних особливостей та специфічних ризиків. Серед ключових чинників успішної банківської діяльності можна виокремити:

1. глибоке вивчення клієнтської бази для визначення потреб та формування нових банківських продуктів;
2. оптимізацію структури доходів через збільшення частки комісійних надходжень, у тому числі шляхом застосування гнучкої тарифної політики;
3. ретельний аналіз кредитного портфеля з метою скорочення кредитних ризиків.

У США регуляторні процеси контролює Федеральна корпорація зі страхування депозитів (FDIC), створена Конгресом у 1933 році для гарантування вкладів населення. До сфери її діяльності належать банки-члени Федеральної

резервної системи та інші фінансові установи. Поряд із FDIC важливу роль відіграє Федеральна резервна система, заснована у 1914 році, яка відповідає за забезпечення стабільності фінансового сектору та доступ банків до ліквідних ресурсів. Незважаючи на дискусії щодо ефективності страхування депозитів, цей інструмент досі активно використовується урядами та регуляторами багатьох країн.

Міжнародний досвід свідчить, що діяльність органів банківського нагляду фокусується на досягненні трьох базових цілей: підтриманні надійності банків, забезпеченні стабільності всієї банківської системи та збереженні структури цієї системи відповідно до національних особливостей.

Надійність банківської системи забезпечується низкою механізмів, серед яких ключове місце займає захист вкладників та функціонування фондів страхування депозитів. Стабільність фінансового сектору досягається шляхом мінімізації негативного впливу кризових явищ на економіку та фінансову систему. Одним із найбільш ризикованих елементів відтік вкладів, що провокує так звані "ефект доміно", коли проблеми окремих банків можуть спричинити масштабну фінансову паніку. Саме тому одним з основних завдань регуляторів є протидія системним ризикам та запобігання колапсу фінансової системи.

Формування структури банківського сектору пов'язане із забезпеченням конкурентних умов на ринку, униканням монополізації та підвищенням ефективності діяльності фінансових установ. Незважаючи на те, що регулювання сфери фінансових послуг є невід'ємним елементом її функціонування, важливим завданням залишається визначення оптимального рівня втручання. На думку професора Кейнса, ефективне регулювання має спрямовуватися на зростання добробуту платників податків, тобто передбачати мінімізацію сукупних витрат або максимізацію вигод від застосування регуляторних механізмів. Таким чином, робота регуляторних органів повинна фокусуватися на підвищенні надійності, стійкості та конкурентоспроможності банківського сектору.

Забезпечення стабільності банків тісно пов'язане з макrorівневими завданнями з підтримки економічної рівноваги. Теорія "доміно" пояснює швидко

поширення фінансових криз між країнами за відсутності належних запобіжних заходів. Одним із прикладів сучасного підходу до регулювання стали дії під час кризи банку Continental Illinois у 1984 році, коли замість ліквідації установи було організовано її фінансовий порятунок, аби уникнути зараження сотень інших банків. У цьому випадку FDIC спрямувала 5,4 млрд дол., з яких близько 1,1 млрд дол. становили її власні витрати.

У рамках макроекономічної стабілізації значну роль відіграє контроль за обсягом грошової маси, процентними ставками та кредитною активністю банків. Саме ці інструменти дозволяють центральним банкам підтримувати узгоджене функціонування фінансової системи. Нездатність Федеральної резервної системи зупинити кризові процеси на початку 1930-х років стала підставою для створення FDIC, а також для запровадження численних обмежень у діяльності комерційних банків, включаючи обмеження процентних ставок за депозитами. Ці заходи були спрямовані на зменшення "руйнівної конкуренції" та підвищення стійкості банківського сектору.

Головною метою регулювання банківської діяльності є підтримка суспільної довіри. На це намагаються досягти шляхом обмеження несистемних ризиків комерційних установ на міжбанківному рівні — через запобігання поширенню фінансових криз. Для визначення рівня ризикованості банків використовуються стрес-тести. Крім того, здійснюються постійним моніторингом дотримання законодавства та правил ризик-менеджменту. Окрім цього, сучасне регулювання повинно стимулювати інновації в роботі банків.

Рекомендації Базельського комітету першої угоди (Базель I) закликали банки активніше використовувати сек'юритизацію активів, що давало можливість зменшити обсяг необхідного регулятивного капіталу. Такий підхід, на думку експертів, став особливо вигідним для кредитних установ у періоди стрімкого зростання кредитування, оскільки кредити, що залишаються на балансі, автоматично вимагають збільшення капіталу.

Головним завданням Базеля III є забезпечення однакових умов діяльності для всіх банківських установ. Однак у реальній практиці наглядові органи різних

країн застосовують неоднакові підходи до управління, оподаткування та розкриття інформації. Такі відмінності пов'язані з різними рівнями розвитку національних економік, неоднаковим впливом глобальної фінансової кризи та різною здатністю банківського сектору підтримувати економічну динаміку в складних умовах. Саме тому ключовою метою Базеля III є зміцнення глобальної фінансової стабільності.

Швидкість упровадження нових вимог залежить від позиції національних регуляторів. Такі країни, як Австралія, Канада, Японія, Китай, Індія, Мексика, Саудівська Аравія, Гонконг, Швейцарія, Сінгапур і ПАР ще у 2012 році затвердили остаточні правила та вже з початку 2013 року почали впроваджувати стандарти Базеля III. У Європейському Союзі ухвалили низку документів, що імплементували Базельські рекомендації в частині оцінки достатності капіталу, закріпивши їх у спеціальних

Міжнародна та українська практика доводить, що: по-перше, головні причини фінансової нестабільності під час криз зосереджені саме у банківському секторі, оскільки його діяльність пов'язана з депозитно-кредитними операціями, управлінням ризиками та забезпеченням ліквідності; по-друге, у глобалізованих умовах саме банки відіграють ключову роль у стабілізації економіки, адже ефективність їхньої роботи впливає на всі інші суб'єкти господарювання. Тому важливими є не лише механізми зниження ризиків, а й ефективні системи регуляторного нагляду.

Сучасна міжнародна практика базується на принципах пруденційного нагляду, тобто контролю за якістю системи управління ризиками, яку впроваджує менеджмент банків, тоді як регуляторні органи мають забезпечувати підтримку такої політики. У зв'язку з цим особливо актуальним є аналіз взаємодії системи нагляду та діяльності банків, а також адаптація найкращих світових підходів.

Органи банківського нагляду повинні перевіряти правильність методології та достовірність розрахунків установлених показників. Підтвердження цих оцінок може здійснюватися як внутрішніми контрольними підрозділами банку,

так і зовнішніми аудиторами. За потреби регулятор має право вимагати будь-яку необхідну документацію.

Загалом українські банки виконують вимоги Національного банку, за винятком нормативу Н9 — обмеження максимального кредитного ризику щодо пов'язаних осіб. При цьому банківська система України й досі перебуває у кризовому стані: за останні роки кількість банківських установ скоротилася більш ніж удвічі. Вихід із кризи можливий лише через загальне відновлення економіки.

Наразі більшість банків утримує ліквідність переважно завдяки розміщенню активів у первинні та вторинні резерви — готівку й кошти на кореспондентських рахунках у НБУ, уникаючи ризикових високодохідних інструментів. Водночас ті банки, які не скоротили обсяги кредитування, наразі поступаються якістю кредитних портфелів на вітчизняному ринку.

Текст описує ключові наслідки впровадження банківського нагляду в Україні та розкриває сутність міжнародного стандарту Базель III, розробленого для посилення стійкості світової фінансової системи після кризи 2008 року.

З метою підвищення ефективності банківського нагляду та забезпечення відповідності міжнародним стандартам, впровадження практики потребує низки системних змін. У 2018 році було запроваджено щорічну оцінку стійкості банківської системи.

Для подальшого удосконалення банківського регулювання пропонується:

- Оптимізувати процедури ліцензування та запровадити безперервний моніторинг фінансового стану комерційних банків.
- Забезпечити постійний контроль за дотриманням нормативів та чинного законодавства, а також регулярно проводити інспекційні перевірки діяльності фінансових установ.
- Стимулювати комерційні банки до постійного здійснення як поточного внутрішнього контролю, так і зовнішнього аудиторського контролю.
- Розробити та імплементувати наглядові інструкції щодо впровадження вимог Базель III та переходу на стандарти Міжнародної фінансової звітності

(МСФЗ), розроблені Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IASB).

Мета цих заходів — досягнення повної прозорості банківської діяльності, що дозволить ринку (клієнтам та інвесторам) ефективно виконувати регулятивну функцію, а банкам — прозоро конкурувати.

У відповідь на глобальну фінансову кризу, Базельський комітет з банківського нагляду у вересні 2010 року прийняв оновлений стандарт, відомий як Базель III.

Цей стандарт є доповненням до попередніх угод (Базель I та Базель II) і має дві ключові цілі:

1. Зміцнити міжнародні нормативи щодо управління капіталом та ліквідністю для створення більш пружного банківського сектору.

2. Покращити здатність банківського сектору долати наслідки економічних криз, мінімізувати ризик поширення цих проблем на реальний сектор економіки.

- Підвищення вимог до кількості та якості капіталу банків.
- Заборона включати до капіталу глобальні інструменти без механізму їх обов'язкової конвертації в місцеву валюту.
- Усунення проциклічного регулювання, що посилює економічні цикли.
- Посилення уваги до недодержання вимог за сек'юритизованими активами та ризику контрагента за операціями з деривативами.
- Вимоги до достатності розкриття банками інформації.

Запровадження Базель III має інноваційний характер, оскільки його нормативи перестають бути лише рекомендаційними. Вони стають жорсткими, обов'язковими вимогами, невиконання яких передбачає застосування суворих санкцій з боку національних регуляторів. Необхідність чіткого графіку імплементації підкреслює їхню важливість для світової фінансової стабільності.

Банківський нагляд залишається ключовим елементом зміцнення національної банківської системи. Узгодження української системи нагляду з міжнародними стандартами створює умови для переходу до моделі розвитку

банківського сектора, що базується на підвищенні якості роботи банків та орієнтації на довгострокові результати.

3.2. Напрями удосконалення організаційного механізму системи банківського нагляду в Україні

У період економічної нестабільності робота українських банків супроводжується підвищеними ризиками, що часто призводить до значних фінансових втрат і свідчить про недостатню стійкість сектору. Наявність суттєвих ризиків у банківській системі стримує кредитування бізнесу та населення, що зумовлює потребу в удосконаленні механізмів регулювання та впровадженні сучасних методів нагляду.

На основі результатів аналізу можна окреслити низку ключових заходів, спрямованих на зміцнення ліквідності, надійності та фінансової стійкості банківської системи України:

1. Підвищення рівня банківського нагляду та його оптимізація. Йдеться про впровадження більш жорстких стандартів, які дозволять банкам краще захищатися від ризиків та залишатися стабільними у періоди фінансових потрясінь.

2. Раціональне використання прибутку для інвестицій та підвищення доходності активів. Заохочення спрямування частини прибутку на підвищення капіталізації банків сприятиме зміцненню їх фінансової бази. Доцільним є й запровадження податкових стимулів для капіталу, що інвестується у розвиток банківських установ.

3. Залучення додаткових інвестицій. Активне залучення коштів акціонерів, включно з портфельними інвесторами, допоможе зміцнити фінансову стійкість банків та розширити їх капітальні можливості.

4. Удосконалення законодавчого середовища. Необхідним є оновлення нормативно-правової бази для впорядкування вимог і процедур регулювання, що сприятиме більш ефективним наглядовим процесам.

5. Реструктуризація банківського сектору. Проведення структурних змін і реорганізації проблемних банків шляхом їх приєднання до більш потужних установ дасть змогу підвищити стійкість системи. Зокрема, важливим є механізм переведення проблемних активів та зменшення капіталу банків, які потребують фінансового оздоровлення.

Дослідження впровадження міжнародних стандартів банківського нагляду в Україні засвідчує, що більшість принципів реалізується на належному рівні. За останні десять років Національний банк України здійснив значні кроки у напрямі посилення наглядових функцій та адаптації їх до міжнародних практик. Проте з огляду на зростання активності банків та поширення фінансово-промислових груп важливого значення набуває превентивне управління ризиками.

Регулятору слід зосередитися на методах раннього виявлення потенційних проблем, підсиленні механізмів моніторингу та контролю. Особливої уваги потребує вдосконалення системи корпоративного управління, внутрішнього контролю та прозорості діяльності банківських установ.

Для повної інтеграції українського банківського нагляду з міжнародними стандартами необхідно забезпечити впровадження заходів, спрямованих на:

- стабілізацію економіки,
- відновлення довіри суспільства до банківського сектору,
- підвищення ефективності банківських процесів Національного банку

України.

Реалізація цих кроків дозволить мінімізувати негативні наслідки у короткостроковому періоді та створить умови для динамічного розвитку банківської системи надалі.

Основні напрями її вдосконалення включають:

- зміцнення стійкості банків,
- покращення монетарної політики,
- формування сприятливих умов для появи нових фінансових установ,
- удосконалення законодавства та підвищення відповідальності банків за виконання своїх зобов'язань.

Держава, фінансові установи, а також фізичні й юридичні особи мають бути впевнені у стабільності банків, тому важливо посилити контроль за їх фінансовим станом і, за потреби, оперативно застосовувати відповідні заходи впливу. Необхідно також активізувати залучення банківського капіталу до структурної трансформації економіки та забезпечити рівновагу між попитом і пропозицією на гроші. Це можна досягти шляхом зниження ставки рефінансування НБУ, стимулювання попиту бізнесу на кредити і вдосконалення системи управління активами й пасивами банків, зокрема через впровадження механізмів страхування ризиків.

Реалізація комплексної програми фінансового оздоровлення банків сприятиме зміцненню всієї банківської системи. Важливо створити умови, за яких національна валюта виконуватиме функцію надійного засобу накопичення. Це залежить не лише від діяльності банків, а й від економічної політики уряду. Громадяни повинні бути впевнені у збереженні своїх заощаджень у банках, що можливе лише за наявності довіри до фінансового сектору.

На сьогодні банківська система країни демонструє недостатню здатність протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім ризикам. Своєчасне виявлення ризиків і належна реакція на них залишається актуальними проблемами. Система банківського нагляду оперативно реагує на порушення та негативні тенденції у діяльності комерційних банків. Центральний банк має достатні інструменти для впливу на окремі установи задля стабілізації їх діяльності та зміцнення фінансової стійкості, а також для регулювання ринку з метою впливу на темпи економічного зростання.

Однією з важливих проблем залишається небажання банків розкривати достовірну інформацію про свій фінансовий стан. Це завдання має вирішуватися на рівні держави, зокрема НБУ, який повинен забезпечити прозорість і доступність даних для клієнтів та інвесторів. Прозоре висвітлення результатів діяльності банків підвищить дисципліну менеджменту, сприятиме дотриманню нормативів і забезпечить раціональний розподіл ресурсів.

Для захисту інтересів вкладників та інших учасників ринку Національному банку варто впровадити систему відкритого інформаційного нагляду. Це підвищить довіру до банківського сектору та зменшить ризик неправомірного впливу на рішення щодо видачі або анулювання банківських ліцензій. Також доцільним є вдосконалення механізмів поточного моніторингу банківських операцій, що дозволить оперативно виявляти порушення та запобігати їм.

Подальший розвиток системи банківського нагляду потребує додаткових досліджень і формування стратегічних підходів, адаптованих до сучасних умов. Національний банк має зосередитись на створенні ефективної системи контролю якості, включно з інструментами раннього реагування та комплексної оцінки ризиків.

Міжнародний досвід свідчить, що кожна країна будує систему банківського нагляду з урахуванням власної структури та політики. У ЄС поширені різні моделі — від концентрації функцій нагляду у центральному банку до створення єдиного спеціалізованого органу. Жодна з них не є універсальною, і кожна держава обирає ту, що відповідає її фінансовим реаліям.

Для зміцнення банківської системи в Україні необхідно продовжувати заходи зі стабілізації економіки, виконання заходів щодо захисту населення та бізнесу до банківського сектору, а також підвищення ефективності діяльності НБУ у сфері регулювання та нагляду. Виконання заходів допоможе мінімізувати негативний вплив ризиків у короткостроковій перспективі та створити основу для динамічного розвитку банківської системи у майбутньому.

Організація системи регулювання та нагляду за фінансовим сектором може суттєво відрізнятись в різних країнах, хоча ключова роль держави у забезпеченні стабільності залишається незмінною. Виділяють три основні моделі, які ми розглядали у попередніх розділах.

Банківський нагляд в Україні, незалежно від обраної моделі, вимагає удосконалення для наближення до світових стандартів. Фокус на ризиках: на відміну від рейтингових систем розвинених країн, які обов'язково включають оцінку операційного ризику, українська система, що використовується НБУ,

потребує запровадження цього елемента. Переваги: впровадження оцінки операційного ризику дозволить українським банківським стандартам відповідати вимогам Базельського комітету та підвищить точність виявлення потенційних проблем у діяльності банківських установ.

Банківський нагляд, незалежно від структури, залишається ключовим інструментом для усунення або мінімізації ризику загальної нестабільності фінансової системи.

Швидкі та постійні зміни в економіці змушують будь-які еволюційні системи адаптуватися та вдосконалюватися, і банківський нагляд в Україні не є винятком. Це особливо важливо, оскільки банківська система належить до ключових елементів національної економіки. Сучасне вдосконалення банківського нагляду має базуватися на активному застосуванні якісних стандартів оцінки фінансової стійкості банків, а також на впровадженні ризик-орієнтованого підходу з комплексним використанням усіх доступних форм нагляду.

Національний банк України повинен створювати сприятливе нормативно-правове середовище для ефективного функціонування всіх фінансових установ, регулювати створення діяльності банків, їх взаємодію з вкладниками, кредиторами, позичальниками та інвесторами, а також визначати рівень відповідальності банків перед клієнтами. Впровадження таких нормативних актів має забезпечити прозоре та конкурентне середовище у банківському секторі.

В умовах глобалізації важливим є використання міжнародних стандартів і рекомендацій Європейського органу з банківського нагляду та Базельського комітету як прикладів ефективних моделей контролю. НБУ постійно переглядає нормативні документи для приведення їх у відповідність до вимог ЄС у рамках виконання Угоди про асоціацію. На сьогодні в Україні впроваджено такі принципи банківського нагляду за європейським стандартом:

- незалежність органів, що здійснюють нагляд;
- чітке нормативне регулювання банківського нагляду;

- контроль за змінами власників банків та їх впливом на діяльність установ;
- використання виїзного та безвиїзного контролю;
- встановлення обов'язкових нормативів для діяльності банків за різними показниками;

- регулярна пруденційна звітність;
- право НБУ вимагати документи від банків;
- запобігання кризовим ситуаціям та можливість втручання органів нагляду;
- перевірка законності операцій, запобігання відмиванню коштів і фінансуванню тероризму;

- оцінка фінансової політики банку та дій його засновників;
- контроль за введенням нових банківських продуктів;
- моніторинг управління ризиками, включаючи стратегії, політики та програми реагування;

- контроль різних груп ризиків у діяльності банків;
- впровадження стандартів кваліфікації персоналу та методології роботи;
- обов'язковий внутрішній та зовнішній аудит;
- публічний фінансовий моніторинг та збільшення звітності;
- контроль фінансової безпеки та запобігання шахрайствам;
- нагляд за дотриманням процесу обслуговування клієнтів;
- дотримання етичних та професійних стандартів нагляду.

Особливу роль у впровадженні Базельських принципів в Україні відігравав Світовий банк, надаючи технічну підтримку. Незважаючи на досягнуті успіхи, банківський нагляд потребує подальшого вдосконалення та усунення проблем, що виникають під час кризових умов.

Аргументи на користь відокремлення функцій банківського нагляду:

- уникнення потенційного конфлікту між цілями грошово-кредитної політики та наглядом;

- зниження надмірної концентрації повноважень центрального банку;
- створення спеціалізованого органу, відповідального виключно за банківський нагляд;

- забезпечення можливості постійного моніторингу діяльності банків;
- підвищення ефективності реагування на умови функціонування банків.

На основі цих висновків пропонується створення Державної служби нагляду за банківською діяльністю з двома основними напрямками: нагляд за комерційними банками та нагляд за державними банками. Крім того, слід передбачити окремий підрозділ для моніторингу проблемних банків, який займався б пошуком шляхів покращення їх фінансової стійкості та прибутковості, а також збільшення капіталу.

Банківський нагляд має максимально використовувати свої повноваження для:

- забезпечення належного доступу до банківської системи;
- контролю професіоналізму та репутації керівників банків;
- встановлення пруденційних ризиків, структури активів і зобов'язань, достатності капіталу та резервів;
- виявлення та управління ризиками банків з метою запобігання банкрутств та криз.

Для ефективності нагляду рекомендується запровадження трьох рівнів контролю: попереднього моніторингу, безперервного контролю та підсумкового оцінювання діяльності банків.

Отже, банківський нагляд повинен бути важливим інструментом для зміцнення банківської системи України. Узгодження нагляду з міжнародними стандартами дозволить банкам розвиватися за моделлю, орієнтованою на якісну діяльність та забезпечення довгострокової ефективності. Система рейтингової оцінки CAMELS, яку застосовує Національний банк України, враховує такі основні показники, як капітал, якість активів, управління, прибутковість, ліквідність та чутливість до ринкових ризиків. На відміну від рейтингових систем розвинених країн, українська методика не передбачає оцінки операційного ризику.

У зв'язку з високим рівнем проблемності та кризовим станом банківського сектору, розглядається передача проблемних банків під управління Фонду гарантування вкладів фізичних осіб або створення спеціального державного

агентства для управління непрацюючими активами. Запропоновані заходи з удосконалення банківського нагляду спрямовані на підтримку фінансової стабільності та зміцнення довіри до банків, що особливо важливо в умовах євроінтеграції України.

Для забезпечення стабільності банківської системи державне регулювання передбачає комплекс заходів: адаптацію до нових стандартів Базельської угоди щодо достатності капіталу та управління ризиками, кодифікацію та доповнення банківського законодавства необхідними нормативними актами, посилення внутрішнього аудиту та контролю, підвищення вимог до кваліфікації і ділової репутації керівників банків, а також вдосконалення пруденційного нагляду за діяльністю системно важливих установ через підвищення координації органів нагляду.

В даному розділі розглянуто удосконалення банківського нагляду НБУ за банківською системою. З огляду на дані розділу дослідження зроблено такі висновки.

Банкрутства банків та фінансові кризи вкреслюють ключову роль банківського нагляду у забезпеченні стабільності фінансової системи. Міжнародні стандарти, зокрема Базельська угода, створені для запобігання системним кризам та підвищення стійкості банківського сектору.

Основні цілі банківського нагляду включають підтримку надійності банків, забезпечення стабільності фінансової системи та збереження конкурентної структури сектору. Надійність забезпечується через фонди страхування депозитів, контроль кредитних ризиків та управління ліквідністю.

Міжнародний досвід свідчить, що ефективний нагляд базується на пруденційних принципах, контролі ризиків, ранньому виявленні проблемних банків та адаптації підходів до національних особливостей економіки.

Українська банківська система потребує вдосконалення методів нагляду та регулювання, зокрема впровадження оцінки операційного ризику, розвитку

прозорості діяльності банків, підвищення капіталізації та зміцнення корпоративного управління.

Впровадження стандартів Базель III та інтеграція міжнародних практик сприяють підвищенню фінансової стійкості, мінімізації ризиків та забезпеченню довгострокової ефективності банківської системи.

Для зміцнення банківського нагляду в Україні доцільно створити спеціалізовану державну службу з контролю за комерційними та державними банками, а також підрозділ для моніторингу проблемних установ, що дозволить оперативно реагувати на кризові явища.

Комплексна модернізація наглядових механізмів, удосконалення нормативної бази, підвищення прозорості та посилення контролю за діяльністю банків забезпечать стабільність фінансової системи, відновлення довіри населення та сприятимуть стабілізації банківського сектору України.

ВИСНОВКИ ТЕ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Кваліфікаційна робота розглядає організацію та удосконалення банківського нагляду національним банком. Метою кваліфікаційної роботи є опанування теоретичних основ організації та здійснення банківського нагляду, розкриття організації банківського нагляду НБУ за банківською системою та розробка напрямів удосконалення організаційного механізму системи банківського нагляду в Україні. В першому розділі «Теоретичні основи організації та здійснення банківського нагляду» розкрито такі питання: сутність, завдання та види банківського нагляду, розглянуто банківський нагляд НБУ як результат стабільності банківської системи та досліджено моделі та інструменти банківського нагляду.

Банківська система визначає стабільність та критично важливий елемент економіки, стабільність якої тісно пов'язана з рівнем економічного розвитку країни. Банківський нагляд є суттєвою складовою заходів державного управління, що охоплює моніторингові, аналітичні та регуляторні дії, які здійснюються Національним банком України (НБУ) та спеціалізованими інституціями.

Банківський нагляд спрямований на забезпечення дотримання банками законодавства та економічної стабільності, а також на підтримання стабільності, безпеки банківського сектору та інтересів вкладників і кредиторів.

Відсутність ефективного контролю створює умови для зловживань та підвищує ризик банкрутств, що прямо загрожує довірі до фінансової системи, обсягам ресурсів та інвестиційній активності.

Встановлено, що банківське регулювання визначає «ЩО» (рамки, правила, нормативи – макрорівень), а банківський нагляд – «ЯК» (контроль, моніторинг, практичне виконання, втручання – мікрорівень). Нагляд є підпорядкованою та взаємозалежною складовою регулювання.

Аналіз наукових трактувань терміна «банківський нагляд» виявив спільне ядро – це державно-управлінська функція моніторингу та контролю за дотриманням норм для забезпечення стабільності та надійності. Відмінності полягають в акцентах: на публічно-правовому характері (Гудзь Т.), на

процесуальному моніторингу (Д'яконова І., Міщенко В.) чи на соціальній місії захисту вкладників (Табачук Г. та Буса О.).

Нормативні визначення НБУ та Закону України «Про Національний банк України» повністю узгоджуються з міжнародними стандартами Базельських принципів ефективного банківського нагляду. Вони чітко фіксують інституційний (НБУ як єдиний орган), методологічний (контроль та активні впорядковані дії) та цільовий (стабільність та захист) аспекти.

Україна обрала модель єдиного наглядового органу, де всі функції покладено на НБУ. Хоча така модель є організаційно простою та виключає неузгодженість дій, вона несе ризик концентрації влади та суб'єктивізму в оцінках.

Система банківського нагляду є багатоступеневою і включає чотири ключові фази:

Дозвільна діяльність (реєстрація ліцензування).

Поточний моніторинг та оцінка (об'єкти дистанційні та виїзні інспекції).

Заходи впливу (непрямі та примусові санкції).

Фінансове оздоровлення та ліквідація.

Форми нагляду (відносяться до вимог (вимоги до капіталу та керівництва), дистанційний моніторинг (вимоги до передження) та виїзний (інспектування на місці).

Для забезпечення фінансової стійкості подальший розвиток наглядової системи має ґрунтуватися на таких стратегічних напрямках:

Гармонізація - подальша інтеграція зі стандартами Базель III (посилення вимог до капіталу та ліквідності).

Проактивність - систематичний моніторинг та стрес-тестування (впроваджене з 2021 р.) для завчасного визначення потреби банків у капіталі.

Якість - подолання проблеми закритості та недостовірності інформації банків шляхом можливого впровадження системи відкритого інформаційного нагляду.

Спеціальний нагляд - удосконалення процедур санації (тимчасової адміністрації та ліквідації) з метою активнішого залучення НБУ як органу, що має повну інформацію про проблемний банк.

Висновки підкреслюють, що ефективний нагляд є суспільно значущим ресурсом, а його результативність має вимірюватися не кількістю відкликаних ліцензій, а загальною стійкістю банківської системи та рівнем довіри клієнтів.

Другий розділ кваліфікаційної роботи «Організація та реалізація банківського нагляду НБУ за банківською системою» розкриває наступні питання: проведено аналіз поточного стану вітчизняної банківської системи; здійснено аналіз діяльності банківського сектору відповідно вимогам банківського нагляду; розкрито проблеми організації банківського нагляду в сучасних умовах.

В даному розділі ми детально розглянули організацію та реалізацію банківського нагляду НБУ за банківською системою, провели аналіз поточного стану вітчизняної банківської системи, діяльності банківського сектору відповідно вимогам банківського нагляду, а також проблеми організації банківського нагляду в сучасних умовах.

Банківська система є важливим елементом національної економіки, що забезпечує її функціонування та інтеграцію у світовий економічний простір. Протягом останніх років сектор зазнав значні трансформації, спричинені економічними спадами, політичними подіями та, особливо, військовою агресією. Комплексний аналіз її діяльності демонструє як ознаки високої адаптивності та стійкості, так і низку системних проблем, що вимагають негайного вирішення.

Негативні чинники, включаючи масовий "банкопад" 2017 року та війну, призвели до скорочення кількості фінансових установ та відділень (зокрема, закриття кожного п'ятого відділення у 2022 році). Це скорочення, хоч і зменшило конкуренцію, паралельно сприяло підвищенню загальної стабільності системи.

Повномасштабне вторгнення спровокувало стрибок частки непрацюючих кредитів (NPL) з 27% на початок 2022 року до пікових значень близько 39,1% у 2023 році. Більшість цих проблемних активів (понад 74%) була зосереджена у

банках державного сектору. Зростання NPL, що є прямим наслідком руйнування активів та фінансових труднощів боржників, створює тиск на фінансову стабільність і обмежує здатність банків кредитувати економіку.

Незважаючи на кризу, завдяки списанню старих NPL та збільшенню обсягів нових якісних кредитів, якість кредитного портфеля почала покращуватися, демонструючи позитивну динаміку, але загальний обсяг кредитного портфеля залишається зниженим на фоні зростаючих активів.

Банківська система демонструє зростання загальних активів (з 1,979 млрд грн у 2021 р. до 2,748 млрд грн у 2023 р.) та зобов'язань, що свідчить про зростання ресурсної бази та довіри клієнтів.

Середньозважене фактичне значення ключового нормативу достатності регулятивного капіталу H2 (близько 20–22% на початок 2024 р.) значно перевищує мінімально необхідне значення (10%). Це вказує на високий запас міцності системи.

Рентабельність капіталу (ROE) після падіння до 1,02% у 2022 році стрімко зросла до 52,77% у 2023 році. Це свідчить про значне поліпшення фінансових результатів, хоча така аномально висока прибутковість є переважно наслідком макроекономічних умов (високі процентні ставки НБУ та доходи від безризикових інструментів).

Національний банк України грає ключову роль у регулюванні та нагляді, встановлюючи обов'язкові економічні нормативи (H2, H3, LCR, NSFR, H7, H9), які в цілому виконуються банківською системою.

Український нагляд відповідає значній частині Базельських принципів (контроль структури власності, вимоги до капіталу та ін.), що підтверджує його наближення до міжнародних стандартів.

Попри формальну відповідність, система має суттєві проблеми:

1. Недостатньо ефективна система раннього виявлення проблем.
2. Неадекватна реакція на різні фази економічного циклу.
3. Непрозорість та випадки зловживань (кредитування пов'язаних осіб).

4. Основний недолік традиційного підходу (CAMEL) — фокусування на фіксації вже наявних ризиків, а не на прогнозуванні та управлінні ними.

5. Брак відкритості та недостовірність інформації, яку надають комерційні банки, залишаються ключовою перешкодою для ефективного нагляду та об'єктивної оцінки їхнього реального стану.

Головним критерієм ефективності наглядової діяльності має стати не кількість ліквідованих банків, а стійкість, результативність та рівень довіри до банківського сектору. Для подальшого зміцнення необхідно акцентувати увагу на оцінці ефективності системи управління ризиками в банках та макrorівневих загрозах, а не лише на констатації відповідності статичним нормативам.

Запровадження загальнодержавних заходів (під керівництвом НБУ) для зобов'язання банків розкривати правдиві дані про свій фінансовий стан, що підвищить відповідальність банків перед вкладниками можливість робити усвідомлений вибір.

Збільшення інвестицій у навчання персоналу НБУ та банків для адаптації складних міжнародних стандартів (Базель III з урахуванням національних особливостей).

У третьому розділі здійснено аналіз роботи системи удосконалення банківського нагляду НБУ за банківською системою. Досліджено зарубіжний досвід організації та регулювання банківського нагляду та запропоновано напрями удосконалення організаційного механізму системи банківського нагляду в Україні.

В даному розділі розглянуто удосконалення банківського нагляду НБУ за банківською системою. За даними даного розділу дослідження зроблено такі висновки.

Банкрутства банків та фінансові кризи підкреслюють ключову роль банківського нагляду у забезпеченні стабільності фінансової системи. Міжнародні стандарти, зокрема Базельські угоди, створені для запобігання системним кризам та підвищення стійкості банківського сектору.

Основні цілі банківського нагляду включають підтримку надійності банків, забезпечення стабільності фінансової системи та збереження конкурентної структури сектору. Надійність забезпечується через фонди страхування депозитів, контроль кредитних ризиків та управління ліквідністю.

Міжнародний досвід свідчить, що ефективний нагляд базується на пруденційних принципах, контролі ризиків, ранньому виявленні проблемних банків та адаптації підходів до національних особливостей економіки.

Українська банківська система потребує вдосконалення методів нагляду та регулювання, зокрема впровадження оцінки операційного ризику, розвитку прозорості діяльності банків, підвищення капіталізації та зміцнення корпоративного управління.

Впровадження стандартів Базель III та інтеграція міжнародних практик сприяють підвищенню фінансової стійкості, мінімізації ризиків та забезпеченню довгострокової ефективності банківської системи.

Для зміцнення банківського нагляду в Україні доцільно створити спеціалізовану державну службу з контролю за комерційними та державними банками, а також підрозділ для моніторингу проблемних установ, що дозволить оперативно реагувати на ризики в системі.

Комплексна модернізація нагляду, удосконалення механізмів, удосконалення нормативної бази, підвищення рівня компетентності та посилення контролю за діяльністю банків забезпечать стабільність фінансової системи, відновлення довіри населення та сприятимуть сталому розвитку банківського сектору України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гудзь Т.П. Банківський нагляд: навчальний посібник. Київ: Ліра, 2013. 380 с.
2. Міщенко В.І. Банківський нагляд: підручник.: Центр наукових досліджень НБУ: Ун-т банк. справи НБУ, 2011. 498 с.
3. Романишин В.О. Центральний банк і грошово-кредитна політика : [навч. посіб.] / В.О. Романишин, Ю.М. Уманців. К. : Атіка, 2005. 480 с.
4. Д'яконова І. І. Модернізація банківського нагляду в Україні: монографія. Суми : ВТД «Унів. кн.», 2008. 279 с.
5. Кльоба Л. Г. Регулювання банківської інвестиційної діяльності. Наук. вісн. НЛТУ України. 2011. №21.2. С. 219 – 226
6. Табачук Г.П., Бус О.Б. Основні цілі, завдання та принципи організації банківського регулювання й нагляду. Вісн. Ун-ту банк. справи Нац. банку України. 2011. № 2 (11). С. 151 – 157
7. Офіційний сайт НБУ <https://bank.gov.ua/>
8. Пурій, Г. М. (2017). Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України. *Фінансовий простір*, (3), 41-47.
9. Новосьолова, О. С. (2020). Ліквідність банку та банківської системи України як індикатор ефективності банківської діяльності. *ВЧЕНІ ЗАПІСКІІ*, 202076.
- 10.Халімон, Т. М. (2018). Принципи (засади) організації та здійснення банківської діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*, 3(4 (25)), 71-75.
- 11.Loiko, V., & Bashkyrtseva, T. (2018). Інновації як рушійна сила банківської діяльності. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*, (1), 67-76.
- 12.Рудевська, В. І. (2020). Теоретичні підходи до визначення сутності банківської діяльності. *Підприємництво та інновації*, (12), 194-199.
- 13.Рудевська, В. І. (2020). Теоретичні підходи до визначення сутності банківської діяльності. *Підприємництво та інновації*, (12), 194-199.
- 14.Лобова, О., & Москалюк, М. (2023). Практика використання інструментів регулювання банківської діяльності в Україні. *Економіка та суспільство*, (50).

- 15.Руда, О. Л. (2022). Банківський нагляд та його вплив на банківську систему України. *Агросвіт*. 2022.№ 5-6. С. 15-23.
- 16.Панасенко, І. М. (2018). Банківський нагляд як інструмент забезпечення стабільності банківської системи України. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 23, 518-523.
- 17.Вовчак, О., & Бедненко, В. (2017). Банківське регулювання і банківський нагляд як складові системи державного регулювання банківської діяльності. *Socio-economic relations in the digital society*, (2 (29)), 21-26.
- 18.Макаренко, Ю. П., & Тригуб, А. В. (2017). Сучасний стан та шляхи удосконалення банківського регулювання та нагляду. *Інвестиції: практика та досвід*, (12), 62-67.
- 19.Науменкова, С. В., & Цицик, К. Ю. (2015). Ефективність пруденційного банківського нагляду: особливості методичних підходів. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка*, (10 (175)), 46-54.
- 20.Андрущак, Є. М., & Щуревич, О. І. (2016). Ефективний банківський нагляд як передумова відновлення стійкого розвитку банківської системи України. *Бизнес Інформ*, (9 (464)), 178-183.
- 21.Барановський, О. (2024). Рекомендації МВФ та світового банку для інститутів банківського нагляду з реагування на кризові ситуації. *Acta academiae beregsasiensis. Economics*, (5), 246-269.
- 22.Павлюк, О. О. (2015). Досвід зарубіжних країн у застосуванні банківського нагляду та регулювання. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, (22 (3)), 216-222.
- 23.Лещенко, В. В. (2016). Організація системи банківського нагляду: структура, моделі, проблеми регулювання. *Інвестиції: практика та досвід*, (6), 132-136.
- 24.Костенко, В. В. (2015). Теоретичні аспекти банківського нагляду в Україні: сутність та його види. *Глобальні та національні проблеми економіки*, (7), 704-708.

25. Sova, O., & Zavadzka, O. (2020). Місце фінансового моніторингу в системі банківського нагляду. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*, 1(5), 56-67.
26. Швець, Н. Р. (2015). Теоретико-методологічні засади сучасного банківського нагляду. *Scientific review*, (7 (17)).
27. Мозговий, О., & Павлюк, О. (2020). Формування концепції ризик-орієнтовного банківського нагляду в країнах центральної та Східної Європи. *Міжнародна економічна політика*, (1-2), 137-152.
28. Щеглюк, М. С. (2015). Розвиток банківського регулювання та нагляду в умовах європейської інтеграції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*, (13), 235-240.
29. Устинова, І. П., & Полторацька, Ю. І. (2017). Міжнародні практики організації банківської системи як моделі для реформування банківського нагляду в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*, (1), 86-91.
30. Піддубний, О. Ю., & Драчевська, О. О. (2019). Окремі питання здійснення банківського нагляду в Україні. *Порівняльно-аналітичне право-електронне наукове фахове видання юри-дичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*, 315.
31. Пугач, А. М., & Демчук, Н. І. (2018). Державне регулювання банківського сектору в умовах економічної кризи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, (22 (3)), 38-41.
32. Павлюк, О. О. (2018). Розвиток систем банківського нагляду в країнах Східної Європи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*, (1), 356-362.
33. Боярко, І., Вовчак, О., Рудевська, В., & Хуторна, М. (2022). Концептуалізація мезопруденційного банківського нагляду і регулювання з позиції формування ефективної бізнес-архітектури банківського сектору. *Фінансовий простір*, (2 (46)), 57-67.

- 34.Новікова, Т. В., & Кузнецова, Т. С. (2015). Основні тенденції вдосконалення системи банківського регулювання і нагляду в Україні. *Вісник Університету банківської справи*, (2), 98-102.
- 35.Андрушків, І. П., & Мушинський, Б. М. (2015). Ризик-менеджмент у банку за рекомендаціями Базельського комітету з питань банківського нагляду. *Науковий вісник НЛТУ України*, 25(7), 168-173.
- 36.Щуревич, О. І. (2015). Теоретико-методологічні основи банківського регулювання та нагляду в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*, 25(3), 338-344.
- 37.Руцишин, Н. М. (2020). Банківський нагляд та заходи подолання проблемності банків. *Суспільні трансформації: людина, держава, соціум: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (29 жовтня 2020 р.)*. Львів: Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2020. 352 с., 241.
- 38.Мізіна, І. В. (2016). Банківське регулювання та нагляд в умовах фінансової кризи в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*, (1), 165-168.
- 39.Цицик, К. Ю. (2015). Ефективність пруденційного банківського нагляду в Україні. *Економічний форум*, (1), 231-240.
- 40.Примостка, О. О., & Примостка, А. О. (2016). Банківський нагляд на основі агентно-орієнтованого моделювання. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*, (21, Вип. 7 (2)), 137-141.
- 41.Ческідова, І. О., & Бурковська, А. В. (2022). Економічні нормативи як інструмент банківського регулювання та нагляду. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації*, 52.
- 42.Шинкар, М. (2017). Базельські рекомендації в контексті підвищення стабільності функціонування банківської системи як правові заходи попередження банкрутства банківських установ. *Підприємництво, господарство і право*, (7), 104-108.
- 43.Могильницька, М., & Воробець, Х. (2015). Правові та організаційні проблеми нагляду за діяльністю банківських груп в Україні. *Фінансовий простір*, (2 (18)), 87-92.